

ბეჯა შაკარაძე

**თურქეთ - ამერიკის შეერთებული შტატების
ურთიერთობები „ცვივი ომის“
შემდგომ პერიოდში
(2000-2017 წწ.)**

თბილისი
2019

წიგნში განხილულია თურქეთ - ამერიკის შეერთებული შტატების ურთიერთობები „ცივი ომის“ შემდგომ პერიოდში (2000-2017 წწ).

წიგნი განკუთვნილია საერთაშორისო ურთიერთობის სპეციალისტებისათვის, აგრეთვე თურქოლოგების, აღმოსავლეთმცოდნეების, ისტორიკოსების, სტუდენტებისა და შესაბამისი საკითხებით დაინტერესებულ მკითხველთა ფართო წრისათვის.

რედაქტორი: რევაზ დიასამიძე

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის ასოც. პროფესორი

რეცენზენტები: ოთარ გოგოლიშვილი

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის პროფესორი

ირაკლი გორგილაძე

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის ასოც. პროფესორი

მანუჩარ ლორია

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის ასოც. პროფესორი

í E-mail : OS@bsu.edu.ge

გამომცემლობა „დან“2018.

ქ. თბილისი ა. წერეთლის №112.

ტელ: 599 789 003.

ISSB 978-9941-9642-3-7

შ ი ნ ა ა რ ს ი

შესავალი	4
თავი I. თურქეთის რესპუბლიკისა და ამერიკის შეერთებული შტატების ურთიერთობების მოკლე ისტორიული მიმოხილვა	12
1.1. თურქეთ-აშშ-ის ურთიერთობები 1947-1980 წლებში	14
1.2. თურქეთ-აშშ-ის ურთიერთობები XX საუკუნის 80-იან წლებში	17
1.3. თურქეთ-აშშ-ის ურთიერთობები XX საუკუნის 90-იან წლებში	32
თავი II. თურქეთის რესპუბლიკისა და ამერიკის შეერთებული შტატების ურთიერთობები 2001-2017 წლებში	36
2.1. თურქეთ-აშშ-ის ურთიერთობების ძირითადი საკითხები თანამედროვე ეტაპზე	36
2.1.1. თურქეთ - აშშ-ის ურთიერთობები და სომხეთთან დაკავშირებული საკითხი	47
2.1.2. თურქეთ - აშშ-ის ურთიერთობები და ისრაელის საკითხი	49
2.1.3. თურქეთ - აშშ-ის ურთიერთობები და ირანის საკითხი	52
2.1.4. ახლო აღმოსავლეთის თანამედროვე პრობლემების გავლენა თურქეთ-აშშ-ის ურთიერთობებზე	54
2.2. თურქეთ - აშშ-ის ეკონომიკური ურთიერთობები	67
2.3. თურქეთ - აშშ-ის ურთიერთობა 2016 წლის 15 ივლისის არშემდგარი სახელმწიფო გადატრიალების შემდეგ	70
დასკვნა	81
რეზიუმე (ინგლისურ ენაზე)	90
გამოყენებული ლიტერატურა	102

შესავალი

XX საუკუნის ბოლოს და XXI საუკუნის დასაწყისში თურქეთ - ამერიკის შეერთებული შტატების ურთიერთობამ საერთაშორისო საზოგადოების სერიოზული ყურადღება მიიპყრო.

„ცივი ომის“ დასრულებიდან დღემდე თურქეთის რესპუბლიკასა და ამერიკის შეერთებულ შტატებს შორის ურთიერთობას, ძირითადად, უსაფრთხოებაზე ზრუნვა განსაზღვრავდა. ორი ქვეყნის საგარეო პოლიტიკაში დროდადრო საერთო, ზოგჯერ კი ერთმანეთისაგან მკვეთრად განსხვავებული მიზნები იკვეთებოდა. ამის პარალელურად, აღმავლობისა და დაღმავლობის პერიოდები შეინიშნებოდა ეკონომიკურ ურთიერთობებშიც. სწორედ უსაფრთხოების მიღწევის მიზანი წარმართავდა თანამშრომლობას ორ ქვეყანას შორის. ერთ მხარეს იყო „ცივი ომის“ პერიოდში არსებული ორი პოლუსიდან ერთ-ერთის ლიდერი - აშშ, მეორე მხარეს კი - თურქეთი, რეგიონში სერიოზული გავლენის მქონე, მაგრამ მნიშვნელოვნად აშშ-ზე დამოკიდებული ქვეყანა.

ჩვენი ნაშრომის მიზანია თურქეთ - ამერიკის შეერთებული შტატების ურთიერთობების ანალიზი „ცივი ომის“ შემდგომი პერიოდის გარკვეულ ეტაპზე. კვლევის პროცესში შემოვიფარგლებით შემდეგი საკითხებით:

1. თურქეთ - ამერიკის შეერთებული შტატების ურთიერთობების მოკლე ისტორია „ცივი ომის“ პერიოდამდე;

2. თურქეთ-ამერიკის შეერთებული შტატების ურთიერთობების ძირითადი ასპექტები თანამედროვე ეტაპზე;
3. გავანალიზებთ თურქეთის რესპუბლიკისა და ამერიკის შეერთებული შტატების ურთიერთობებს „ცივი ომის“ შემდგომ პერიოდში (2000-2017 წწ).

მოცემული ნაშრომი ქრონოლოგიურად მოიცავს „ცივი ომის“ შემდგომი პერიოდის ერთ ეტაპს, ანუ 2001-2017 წლებს, რაც უმთავრესად განაპირობა იმ გარემოებამ, რომ სწორედ ამ პერიოდში თურქეთ - ამერიკის ურთიერთობებმა, სხვადასხვა მიზეზთა გამო, მსოფლიო საზოგადოების ყურადღება მიიპყრო.

ვიდრე უშუალოდ ჩვენი კვლევის საკითხზე გადავიდოდეთ, საჭიროდ მიგვაჩნია, მოკლედ მიმოვიხილოთ აღნიშნულ თემაზე არსებული მნიშვნელოვანი ლიტერატურა.

თანამედროვე თურქეთის საგარეო პოლიტიკის პრობლემების შესწავლის პირველწყაროს წარმოადგენს ცნობილი თურქი მეცნიერების გამოკვლევები. აღნიშვნის ღირსია - ალი დაიოდლუს, ბასქინ ორანის, ფუნდა ქესქინ ათას, ილჰან უზგელის, ყუდრეთ ოზესაის და სხვათა შრომებისაგან შემდგარი კრებული „თურქეთის საგარეო პოლიტიკა 2001-2012 წლებში“, ნაწილი III, სადაც საფუძვლიანადაა გაანალიზებული, აღნიშნული პერიოდის თურქეთ - აშშ-ის ურთიერთობა. მოცემულია ცალკეულ საკითხთან დაკავშირებული დოკუმენტები და წარმოდგენილია მათი გარკვეული ანალიზი. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ მოცე-

მული შრომები პირველადაა გამოყენებული ქართულ ისტორიოგრაფიაში.

აღნიშვნის ღირსია, თურქეთის რესპუბლიკის ყოფილი საგარეო საქმეთა მინისტრის, პროფესორ აჰმედ დავუთოღლუს, სამეცნიერო ნაშრომი - „სტრატეგიული სიღრმე - თურქეთის საერთაშორისო ურთიერთობების საკითხები“ (2014 წელი), სადაც ავტორი განსხვავებულად აყალიბებს „ცივი ომის“ შემდგომი პერიოდის თურქეთის საგარეო პოლიტიკის კურსს და აზუსტებს, თუ როგორი საგარეო პოლიტიკის გატარება სურს თურქეთს XXI საუკუნეში.

მაღზე საინტერესოა თურქოლოგ მანა მანჩხაშვილის მიერ თურქულიდან ნათარგმნი სახელმძღვანელო - „თურქეთის საგარეო პოლიტიკა 1990 - 2008 წლებში“, სადაც ოცდაათობმეტი უნივერსიტეტის ოცი მეცნიერის სხვადასხვა შრომაა განხილული, ახსნილია თურქული პოლიტიკის ახალი საფუძვლები და ნაჩვენებია თურქეთის საგარეო პოლიტიკის წინაშე მდგარი ამოცანები.

სახელმძღვანელოში განხილულია თურქეთის საგარეო პოლიტიკური პრიორიტეტები და ურთიერთობები აშშ-თან.

„ცივი ომის“ დასრულების შემდეგ თურქეთის მდგომარეობის შესახებ საინტერესო განმარტებას აკეთებს თურქი მეცნიერი ნასულ უსლუ. ავტორი თავის ნაშრომში „1947 წლიდან დღემდე თურქეთ - ამერიკის ურთიერთობათა ზოგადი პორ-

ტრეტი“, აღნიშნავს, რომ „აღმოსავლეთის ბლოკის დაშლის შემდეგ შექმნილი გაურკვეველი ატმოსფერო თურქეთის უსაფრთხოების მხრივ შემამფოთებელი იყო. სპარსეთის ყურის კრიზისი, იუგოსლავიაში ეთნიკური და რელიგიური კონფლიქტი, კავკასიაში სომხეთ - აზერბაიჯანის დაპირისპირება და ჩეჩნეთის ომი, ახლო აღმოსავლეთის, ბალკანეთის და ზოგადად მთელი კავკასიის არეულობა თურქეთის რესპუბლიკას აიძულებდა დაეწყო უსაფრთხოების ზომების მიღება“. ავტორის აზრით, ასეთ გაურკვეველ და მრავალმხრივად არეულ სიტუაციაში თურქეთს ამერიკის „დახმარებით“, „მსოფლიო ჟანდარმის“ როლის თამაში შეეძლო.

პროფესორი ჰასან კონი, თავის ნაშრომში „თურქეთის ახალი ჰეგემონია“, აღნიშნავს, რომ „ცივი ომის“ დასრულების შემდეგ თურქეთი ავტომატურად გადაიქცა უმნიშვნელოვანეს ძალად რეგიონში. თურქეთის გავლენის გაძლიერებას რეგიონში ხელს უწყობდა ისიც, რომ ამერიკის ინტერესებში შემავალ თურქეთს მახლობელი აღმოსავლეთის რეგიონებში მყარი პოზიციები გააჩნდა. გამომდინარე აქედან, თურქეთ-ამერიკის სტრატეგიული კავშირი თურქეთს უმნიშვნელოვანეს ძალად აქცევდა რეგიონში.

საინტერესოა ზბიგნევ ბჟეჟინსკის სამეცნიერო ნაშრომი „დიდი საჭადრაკო დაფა“, სადაც ავტორი სერიოზულ ყურადღევას აქცევს იმ გარემოებას, რომ „ცივი ომის“ დასრულების შემდეგ თურქეთმა მნიშვნელოვანი გეოპოლიტიკური როლი

მოიხსნა და მოცემულ რეგიონში ამერიკის საგარეო პოლიტიკის ცენტრში მოექცა.

ამერიკის შეერთებული შტატების საგარეო პოლიტიკას საინტერესო კვლევა მიუძღვნა ამერიკელმა მეცნიერმა ბ. ჯენტლესონმა ნაშრომში - „ამერიკის საგარეო პოლიტიკა - არჩევანის დინამიკა - XXI საუკუნეში“, სადაც ავტორი პირველწყაროებზე და მდიდარ სამეცნიერო ლიტერატურაზე დაყრდნობით მიმოიხილავს ამერიკის შეერთებული შტატების საგარეო პოლიტიკის ისტორიას და ამერიკა - თურქეთის ურთიერთობას თანამედროვე ეტაპზე. ამ გამოკვლევამ დიდი დახმარება გაგვიწია ნაშრომზე მუშაობისას.

თანამედროვე თურქეთის საგარეო პოლიტიკის პრობლემებთან დაკავშირებით აღსანიშნავია ქართველი მეცნიერების გამოკვლევები. კერძოდ, ცნობილი ქართველი თურქოლოგების: პროფესორ მ. სვანიძის, თურქეთის ისტორია (1299-2000), ელისო მაჩიტაძის, „ამერიკა - თურქეთის ურთიერთობის ისტორიიდან, ამერიკის შესწავლის საკითხები“; აგრეთვე სტატიები, სადაც ავტორები, პირველწყაროებსა და დოკუმენტებზე დაყრდნობით, გვაწვდიან საინტერესო მასალას თურქეთის საგარეო პოლიტიკაზე, „ცივი ომის“ შემდგომ ეტაპზე.

ქართველ აღმოსავლეთმცოდნეს, თურქოლოგ ელისო მაჩიტაძეს ეკუთვნის საინტერესო გამოკვლევები თურქეთ-ამერიკის ურთიერთობებზე თანამედროვე პერიოდში. ამ მხრივ გამოვიყო-

ფდით შემდეგ: „ამერიკა-თურქეთის ურთიერთობის ისტორიიდან“; „1980 - იანი წლების თურქეთი და აშშ“; „ოქროს ხანა ამერიკა - თურქეთის ურთიერთობის ისტორიაში“. ავტორი, პირველად წყაროებსა და დოკუმენტებზე დაყრდნობით, გვაწვდის უამრავ საინტერესო მასალას, რაც ჩვენი კვლევისთვის მეტად მნიშვნელოვანი და აქტუალურია.

საინტერესო სახელმძღვანელოს წარმოადგენს ავტორთა ჯგუფის (ალასანია გ., გელოვანი ნ., სანიკიძე გ.) მიერ მომზადებული ნაშრომი - „ახლო აღმოსავლეთის ისტორია და მისი ურთიერთობები სამხრეთ კავკასიასთან (XIX-XXI ს-ის დასაწყისი)“. ნაშრომში განსაკუთრებული ადგილი უკავია თანამედროვე თურქეთს და მის საგარეო პოლიტიკურ კურსს.

აღნიშვნის ღირსია აგრეთვე, ისტორიის აკადემიური დოქტორის, ზურაბ ბატიაშვილის წიგნი - „თურქეთის შეიარაღებული ძალები“, სადაც ავტორი მრავალფეროვან წყაროებსა და ლიტერატურაზე დაყრდნობით გვაწვდის საინტერესო ინფორმაციას თურქეთის შეიარაღებული ძალების შესახებ, სადაც განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა აშშ-თან და ნატოს ორგანიზაციასთან თანამშრომლობის საკითხებს.

ზ. ბატიაშვილს ასევე ეკუთვნის საინტერესო გამოკვლევა „აშშ-თურქეთის დამაბული ურთიერთობები - საქართველოსთვის მოსალოდნელი საფრთხეები და გამოწვევები“, სადაც ავტორი აანალიზებს თურქეთ-ამერიკის 2016-2018 წლების ურთიერთ-

ბას და დასძენს, რომ ორივე მხარე განსხვავებულად აღიქვამს როგორც სხვა ქვეყნებთან არსებულ კავშირებს, ისე თავიანთი ქვეყნების წონასა და ადგილს საერთაშორისო ურთიერთობებში.

აღსანიშნავია პროფესორ ემზარ მაკარადის სამეცნიერო ნაშრომები: თურქეთის რესპუბლიკისა და ამერიკის შეერთებული შტატების ურთიერთობები „ცივი ომის“ შემდგომ პერიოდში; თურქეთ-აშშ-ის ურთიერთობები 2002-2017 წლებში; აშშ და თურქეთის ურთიერთობები ჯ. ბუშის ადმინისტრაციის მმართველობის დროს (1989-1993); თურქეთ - ამერიკის ურთიერთობების ძირითადი ასპექტები თანამედროვე ეტაპზე; თურქეთ-ამერიკის ძირითადი პრობლემები დღეს. გამოკვლევებში განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა თურქეთ-აშშ-ის პოლიტიკურ ურთიერთობას „ცივი ომის“ შემდგომი პერიოდიდან დღემდე.

აღნიშვნის ღირსია აგრეთვე, 2019 წელს პროფესორ ემზარ მაკარადის მიერ გამოცემული სახელმძღვანელო - თურქეთის ისტორია 1918-2018 წლები - სალექციო ჩანაწერები, სადაც ავტორი განსაკუთრებულ ადგილს უთმობს თურქეთში 2016 წლის არშემდგარი სახელმწიფო გადატრიალების შემდეგ თურქეთ - აშშ-ის ურთიერთობას.

2019 წელს საერთაშორისო ურთიერთობების დოქტორმა ლაშა ხოზრევანიძემ გამოსცა საინტერესო მონოგრაფია - თურქეთის საგარეო პოლიტიკის ასპექტები, სადაც ავტორი მეორე

თავში საფუძვლიანად მიმოიხილავს თურქეთის საგარეო პოლიტიკას აშშ-თან 1980 წლიდან - 2018 წლამდე.

ყოფილ საბჭოთა ისტორიოგრაფიაში თურქეთის უახლესი ისტორიის საკითხებს საინტერესო გამოკვლევები მიუძღვნეს ცნობილმა რუსმა მეცნიერებმა: ტ. ატაიოვმა, „აშშ, ნატო და თურქეთი“; გ. სტარჩენკოვმა, „თანამედროვე თურქეთი“; ნ. გ. კირეევმა, „თურქეთის ისტორია - XX საუკუნე“; მ. ა. გასრატიანმა, ს. ფ. ორეშკოვამ და უ. ა. პეტროსიანმა, „თურქეთის ისტორიის ნარკვევები“, რომლებშიც განსაკუთრებული ადგილი ეთმობა თურქეთ-ამერიკის ურთიერთობების ისტორიას სხვადასხვა ეტაპზე.

მიუხედავად ასეთი ინტენსიური კვლევისა, მკვლევარ - ისტორიკოსთა მიერ ჯერ კიდევ არ შექმნილა ისეთი გამოკვლევა, რომელშიც, ერთად იქნებოდა მოცემული „თურქეთ - ამერიკის შეერთებული შტატების ურთიერთობების ანალიზი „ცივი ომის“ შემდგომ პერიოდში.

წარმოდგენილ ნაშრომში კი ჩვენ შევეცადეთ გაგვეანალიზებინა და შემოგვეთავაზებინა ჩვენეული ხედვა თურქეთ - ამერიკის შეერთებული შტატების ურთიერთობები თანამედროვე ეტაპზე.

თავი I. თურქეთის რესპუბლიკისა და ამერიკის შეერთებული შტატების ურთიერთობების მოკლე ისტორიული მიმოხილვა

ამერიკის შეერთებული შტატები დღევანდელ მსოფლიოში წამყვანი სახელმწიფოა, რომლის უპირატესობა და გავლენა ნებისმიერ ქვეყანაზე იგრძნობა.

1783 წელს დამოუკიდებლობისათვის ომში ამერიკელი ხალხის გამარჯვების შედეგად შექმნილ ამერიკულ სახელმწიფოს ხშირად უწევდა მსოფლიოს სხვადასხვა სახელმწიფოებთან პოლიტიკური, ეკონომიკური და სამხედრო ურთიერთობა. გამომდინარე აქედან, ოსმალეთის იმპერიაც ავტომატურად მოექცა ამ ურთიერთობათა სფეროში (Acmaoglu, 1984: 53).

ზოგადად თურქულ სამეცნიერო ლიტერატურაში აშშ - თურქეთის ურთიერთობებზე საუბრისას ხაზი ესმება შემდეგ გარემოებას: ამ ორ სახელმწიფოს შორის ნებისმიერ სფეროში ურთიერთობის ამოსავალი წერტილი გახლდათ ის, რომ მაშინ, როდესაც ოსმალეთის იმპერია ჯერ კიდევ ძლიერი იყო და მსოფლიოში საკმაოდ დიდ ძალას წარმოადგენდა, ამერიკა ჯერ კიდევ არაგლობალურ, რეგიონული სიძლიერის მქონე სახელმწიფო იყო.

ოსმალეთის იმპერიისა და ახალგაზრდა ამერიკის სახელმწიფოს შორის ურთიერთობა, საწყის ეტაპზე გარკვეულწილად რელიგიურ - მისიონერულ სახესაც ატარებდა. ამერიკელი პრო-

ტესტანტების სამიზნეს ბიბლიაში ნახსენები წმინდა ადგილები, იმ პერიოდში ოსმალეთის იმპერიის შემადგენლობაში მყოფი, სალონიკი, იზმირი, მილეთი (დღევანდელი მულლა) და ოდიკია (დღევანდელი დენიზლი) წარმოადგენდა. ბუნებრივია, მუსლიმური ოსმალეთის იმპერია ახალბედა ამერიკის სახელმწიფოს ამ მისიონერულ ზრახვებს წინ აღუდგა, თუმცა ამერიკელების გულის მოსაგებად, ოსმალებმა თავიანთ იმპერიაში მცხოვრები მართლმადიდებელი სომხების პროტესტანტულ რელიგიაზე მოქცევის უფლება და შესაბამისად პროტესტანტული მისიის შესრულების უფლება მისცეს. მაგალითად, თუ 1845 წელს ოსმალეთში 50-მდე ამერიკელი პროტესტანტი მისიონერი იყო, უკვე 1890 წელს მათი რაოდენობა 1000-მდე გაიზარდა. შეიქმნა მისიონერთა სკოლები, სადაც იმავე პერიოდში მოსწავლეთა რაოდენობა 813-დან 16990-მდე გაიზარდა (**Gündüz, 2007:188**).

თურქეთის რესპუბლიკის საგარეო პოლიტიკის კურსზე საუბრისას, უპირველესად მისი გეოსტრატეგიულ მდებარეობაზე უნდა გამახვილდეს ყურადღება. თურქეთი, როგორც ინგლისელი გეოგრაფი ჰალფორდ მაკინდერი (**Halford J. M., 1962:150-165**) (1961-1947) აღნიშნავს, ევრაზიასა და აფრიკას შორის „მსოფლიო კუნძულს“ წარმოადგენს. ის ხმელთაშუა და შავი ზღვების შესაყარზე მდებარე ბალკანეთის, კავკასიის და ახლო აღმოსავლეთის დამაკავშირებელი ხიდია (**Kaya., 2017:3**). პროფესორი ჟაკ ატალი (**Atali,J.,2006:12**) თავის პროგნოზებში წერს, რომ თუ XX

საუკუნის დასაწყისში მსოფლიო გეოპოლიტიკის ცენტრი ინგლისი, საფრანგეთი, ამერიკა და რუსეთი იყო, XXI საუკუნის დასაწყისში ამ მისიას ამერიკა, ჩინეთი, რუსეთი, ევროკავშირი და ისლამური სამყარო იტვირთავს (**Denk N., 2000:20-21**). აქედან გამომდინარე, ისლამური და ქრისტიანული სამყაროს გზაჯვარედინზე მდებარე თურქეთი დასავლეთიდან - ევროპული, ჩრდილოეთიდან - რუსული, აღმოსავლეთიდან - აზიური და სამხრეთიდან - აფრიკული და არაბული კულტურის გადაკვეთის წერტილს წარმოადგენს (**Kaya., 2017:9**). მსოფლიოსთვის თურქეთი, გეოგრაფიულად დამაკავშირებელ ხიდს, კულტურული თვალსაზრისით - ცენტრს, ეკონომიკურად - სატრანზიტო გზას, ხოლო გეოპოლიტიკური და სტრატეგიული თვალსაზრისით - სასიცოცხლო რეგიონს წარმოადგენს. ყველაფერი ეს კი უსაფრთხოების მუდმივ საშიშროებას ქმნის, რის გამოც, თურქეთი საკუთარი სტაბილურობის შესანარჩუნებლად სხვადასხვა გზებისა და მეთოდების ძიებაშია, სწორედ ამას ემსახურება „ცივი ომის“ შემდეგ მძლავრ სახელმწიფოდ ქცეულ ამერიკასთან ურთიერთობაც (**Kaya., 2017:12**).

1.1. თურქეთ-აშშ-ის ურთიერთობები 1947-1980 წლებში

თურქეთ-ამერიკას შორის აქტიური სამხედრო, ეკონომიკური და პოლიტიკური ურთიერთობა მეორე მსოფლიო ომის დამთავრებისთანავე იწყება. საბჭოთა კავშირის ხელმძღვანელ ი.

სტალინისგან ზრახვას, ბოსფორის სრუტის, თურქეთის აღმოსავლეთ რეგიონებზე ტერიტორიების საკითხს და „საბჭოთა გავლენის“ მოპოვებას, ამერიკა მთელი ძალით აღუდგა წინ. ამას ხელს უწყობდა 1947 წლის ტრუმენის დოქტრინა და მარშლის გეგმა (**Türkman, 2007:160-161**).

ტრუმენის დოქტრინის და მარშლის გეგმის მეშვეობით, ამერიკის შეერთებულმა შტატებმა თურქეთს გაუწია დიდი ფინანსური დახმარება, რომელმაც 1947 წელს შეადგინა 100 მილიონი დოლარი და მისი დიდი ნაწილი ქვეყანაში სამხედრო საქმის განვითარებას მოხმარდა.

ტრუმენის დოქტრინა „ცივი ომის“ დროინდელი სტრატეგიაა, რომლის მიზანიც იყო საბჭოთა წყობისა და კომუნიზმის შეჩერება. დოქტრინა 1947 წლის 12 მარტს გაიგზავნა კონგრესში აშშ-ის პრეზიდენტის - ჰარი ტრუმენის მიერ.

1947 წლის ივლისში მარშლის გეგმის - ე.წ. ევროპის აღდგენის პროგრამის მიზანი იყო არა მხოლოდ კონტინენტის ქვეყნებისთვის ეკონომიკური დახმარება, არამედ ევროპის მასშტაბით კომუნიზმის მოგერიება (**Ertem, 2007:337-397**).

ტრუმენის დოქტრინის და მარშლის გეგმის ჩარჩოებში ამერიკის შეერთებული შტატები თურქეთს, საბერძნეთთან ერთად, სამხედრო და ეკონომიკურ დახმარებას უწევდა. ამის დადასტურება იყო 1946 წელს ამერიკული სამხედრო გემების სტამბოლში შემოსვლა (მას შემდეგ, რაც ინგლისის პრემიერ-მინი-

სტრმა ჩერჩილმა მსოფლიოს განუცხადა, რომ მოკავშირეები რკინის ფარდით ორად გაიყო და, ფაქტობრივად, ამით „ცივი ომის“ დაწყება გამოაცხადა).

1946 წელს ამერიკული სამხედრო გემების შემოსვლა სტამბოლში, საბჭოთა კავშირის წინააღმდეგ თურქეთის დასახმარებლად, ამ ორ სახელმწიფოს შორის სტრატეგიული პარტნიორობის დაწყების სიმბოლოდ იქცა (Bağcı , 2009:3).

ამასთან უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ თურქეთი, ჯერ კიდევ ნატოში შესვლამდე იყო ერთადერთი სახელმწიფო ახლო და შუა აღმოსავლეთში, რომელმაც მონაწილეობა მიიღო 1950 - 1953 წლების კორეის ომში.

1951 წლის მაისში აშშ-მა თურქეთს მისცა რეკომენდაცია შესულიყო ჩრდილოეთ ატლანტიკის სამხედრო ბლოკში (ნატო) და 1951 წლის ოქტომბერში ლონდონში ხელი მოაწერეს ოქმს თურქეთის ნატოში მიღების შესახებ.

1952 წლის 18 თებერვალს თურქეთის მეჯლისმა მოახდინა ნატოში გაწევრიანების ხელშეკრულების რატიფიკაცია.

ნატოში შესვლის შემდეგ თურქეთი აქტიურად მონაწილეობდა აშშ-ისა და ინგლისის ინიციატივით შექმნილ სამხედრო ბლოკებში - ბალდადის პაქტსა (1955 წლის 24 თებერვალი) და სენტოში (სამხედრო-პოლიტიკური გაერთიანება ახლო და შუა აღმოსავლეთში) (1959 წლის 24 მარტი) (მაჩიტძე, 2005(ა):112).

თურქეთმა მონაწილეობა მიიღო ყველა იმ აქციაში, რომლებიც მოაწყვეს დასავლეთის სახელმწიფოებმა ახლო აღმოსავლეთში.

1948-1959 წლებში აშშ-ის დახმარებამ თურქეთისადმი შეადგინა 2885,5 მლნ. დოლარი, აქედან 1878,3 მლნ. დოლარი სამხედრო საჭიროებებს მოხმარდა (სანიკიძე, 2011:351), დარჩენილი თანხა კი ეკონომიკის განვითარებას, გზების, აეროდრომებისა და ნავსადგურების მშენებლობებს, რომელთაც დიდი სტრატეგიული მნიშვნელობა ჰქონდათ.

თურქეთისადმი აშშ-ის სამხედრო დახმარება 80-იან წლებში მკვეთრად გაიზარდა. აღსანიშნავია, რომ 1980-1985 წლებში აშშ-ის დახმარებამ 2,6 მლრდ. დოლარი შეადგინა (მაჩიტაძე, 2005 (ბ):113).

მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ მომხდარმა გეოპოლიტიკურმა ძვრებმა თურქეთის საგარეო პოლიტიკის ფაქტობრივი ნეიტრალიტეტი შეცვალა პროდასავლური კურსით. დაიწყო თურქეთ - აშშ-ის სწრაფი დაახლოება, რომელიც „ცივი ომის“ მთელ პერიოდში განისაზღვრებოდა საბჭოთა კავშირის მხრიდან მოსალოდნელი აგრესიის საფრთხით.

1.2. თურქეთ-აშშ-ის ურთიერთობები XX საუკუნის 80-იან წლებში

1980 წლიდან თურქეთისა და აშშ-ის ურთიერთობებში მნიშვნელოვანი სიახლეები გამოიკვეთა. როგორც თურქეთის, ასევე

აშშ-ის პოლიტიკაში მიმდინარე პროცესებმა ამ ორი ქვეყნის ურთიერთობა უფრო მრავალფეროვანი გახადა. მართალია, ის წინა პერიოდებში არსებული ურთიერთობების ელემენტებს ეყრდნობოდა, მაგრამ მაინც ახალი ფორმა მნიშვნელოვნად განსხვავდებოდა წინანდელისაგან.

აღსანიშნავია, რომ თურქეთი ადრინდელზე უფრო აქტიურ და ეფექტურ პოლიტიკას ატარებდა და ზოგ საკითხთან დაკავშირებით გარკვეული უპირატესობის მოპოვებას იმედოვნებდა, მაგრამ, როგორც წესი, იგი ვერ იღებდა იმ დონის მხარდაჭერას, რომელსაც ელოდა აშშ-ისგან და შესაბამისად, მიზნის მიღწევასაც ვერ ახერხებდა.

1980-იანი წლების საერთაშორისო პოლიტიკის ერთ-ერთი თავისებურება აშშ-ის როლი იყო, რომელმაც განსაზღვრა ეპოქის პოლიტიკური ცხოვრება. მისი მიზანი „ცივი ომის“ მოგება და მოწინააღმდეგე ბლოკის, უპირველეს ყოვლისა, საბჭოთა კავშირის დამარცხება იყო. სამომავლო გეგმები მან ჯერ კიდევ „ცივი ომის“ დასრულებამდე დასახა, თურქეთს კი ამავე პერიოდში განსხვავებული პოლიტიკური პრობლემები ჰქონდა და ამიტომაც 1980 - 1989 წლების მსოფლიო პოლიტიკას ის ფეხს ვერ აუწყობდა.

1980 წლის 12 სექტემბრის სამხედრო გადატრიალებამ ცვლილებები შეიტანა როგორც თურქეთის შიდა პოლიტიკურ და ეკონომიკურ ცხოვრებაში, ასევე მის მიერ გატარებულ საგარეო

პოლიტიკაშიც. შემდგომი ათი წლის განმავლობაში თურქეთის და აშშ-ის ურთიერთობებზე ზეგავლენას ახდენდა როგორც თურქეთში არსებული მმართველობის შეცვლისა და დემოკრატიისაკენ დაბრუნების პრობლემები, ასევე საერთაშორისო არენაზე განვითარებული მოვლენები (მაჩიტძე, 2005(ბ):122).

ახალი პოლიტიკური მიდგომის ფარგლებში აშშ-ის მიერ თურქეთისათვის განკუთვნილი როლი ამ პერიოდის ყველაზე თვალშისაცემ მახასიათებელს წარმოადგენს. თურქეთის მეზობლობა ახლო აღმოსავლეთთან აშშ-ის საგარეო პოლიტიკაში ახალი ცვლილებების საფუძველი გახდა. დასავლეთის ქვეყნები თურქეთს უყურებდნენ როგორც დასავლეთისა და ახლო აღმოსავლეთის საზღვარზე მდგარ ქვეყანას და მასთან დაკავშირებით გეგმებს განიხილავდნენ იმ დამოკიდებულების მიხედვით, რომელიც ჰქონდა დასავლეთს ახლო აღმოსავლეთის მიმართ. უფრო მეტიც, თითო - ოროლა გამონაკლისის გარდა, იგი ახლო აღმოსავლეთის რეგიონში მიმდინარე პროცესებში ჩაურევლობას ამჯობინებდა. ამიტომაც იყო, რომ 1980 - იანი წლების დასასრულისკენ მისი გააქტიურება ახლო აღმოსავლეთის რეგიონში და აშკარა ჩარევა იქ მიმდინარე პროცესებში შეიძლება მივიჩნიოთ თურქეთის საგარეო პოლიტიკაში გარდატეხის წერტილად.

აშშ-სა და თურქეთს შორის ურთიერთობებზე ხანგრძლივი დროის განმავლობაში ზეგავლენას ახდენდა საბერძნეთთან

არსებული უთანხმოება (ეგეოსის ზღვისა და კვიპროსის პრობლემები), აგრეთვე, აშშ-თან ეკონომიკური და სავაჭრო ურთიერთობის არასტაბილურობა და სამხედრო სფეროში არსებული საკამათო საკითხებიც. ამიტომ, თურქეთი იძულებული გახდა ეზრუნა ისეთი პრობლემების გადაჭრისათვის, როგორცაა: სომეხთა გენოციდი, ქურთი სეპარატისტების მოქმედებები და ირანის საკითხი. რა თქმა უნდა, ამისათვის თურქეთს დიდი ფინანსები სჭირდებოდა. ყოველივე ზემოაღნიშნულის გამო 1980-იანი წლები თურქეთ-აშშ-ის ურთიერთობა სერიოზული პრობლემების თანხლებით ვითარდებოდა და ამიტომაც ეს პერიოდი, როგორც ვთქვით, ორი ქვეყნის ურთიერთობისთვის გამოცდად იქცა.

1980-იანი წლები აშშ-მა ახალი მმართველობითა და წინა პერიოდიდან დარჩენილი სერიოზული ეკონომიკური პრობლემებით დაიწყო. მაშინ, როდესაც 1980 წელს არჩევნებში რონალდ რეიგანმა გაიმარჯვა, ამერიკის ეკონომიკის ზრდა თითქმის შეჩერებული იყო, ინფლაციისა და უმუშევრობის მაჩვენებელი კი - მეტად გაზრდილი. რეიგანისა და მისი გუნდისათვის (ე.წ. „ახალი მემარჯვენეები“) უპირველეს ამოცანას წარმოადგენდა ეკონომიკის გამოცოცხლება და აღორძინება, ასევე ისეთი ნაბიჯების გადადგმა, რომელიც მსოფლიო ლიდერობისათვის ბრძოლაში აშშ-ს უპირატესობას შეუნარჩუნებდა. 1979 წელი შეერთებული შტატებისათვის რთული წელი გამოდგა. მისმა კონკურენტმა,

საბჭოთა კავშირმა, ავღანეთში ჯარების შეყვანით მანამდე აქ არსებული ძალთა ბალანსი დაარღვია. ვითარება შეიცვალა ირანშიც, რომელიც იმ დრომდე ახლო აღმოსავლეთის რეგიონში აშშ-ის უახლოეს მოკავშირედ მიიჩნეოდა. აქ მომხდარმა რევოლუციამ ქვეყნის ხელმძღვანელობა შეცვალა. თეირანში აშშ-ის საელჩოს შენობაში ამბოხებულებმა 50 ამერიკელი მძევლად აიყვანეს. ამ ფონზე ურთიერთობის ერთადერთი ფორმა, რომელიც შეიძლებოდა ჰქონოდა (და ჰქონდა კიდევ) აშშ-ს ირანის ახალი ხელისუფლების მიმართ, იყო მტრობა. ამ სიტუაციის ფონზე აუცილებელი გახდა, აშშ-ს უფრო მტკიცე ნაბიჯები გადაედგა თურქეთთან მიმართებით, რათა კიდევ უფრო გაემყარებინა პოზიციები ახლო აღმოსავლეთთან (**მაჩიტაძე, 2005(ბ):125**).

1980 წლის 23 იანვარს, აშშ-ის პრეზიდენტმა - ჯიმი კარტერ-

ჯ.კარტერი

რმა ახალი განცხადება გააკეთა, რომელსაც კარტერის დოქტრინის სახელით იცნობენ, რომლის მიხედვით, აშშ შეეწინააღმდეგებოდა ყველა პროცესს, რომელიც საფრთხეს წარმოადგენდა ახლო აღმოსავლეთის რეგიონისათვის, განსაკუთრებით, სპარსეთის ყურისათვის, და ამისათვის იგი ყველა საშუალებას გამოიყენებდა, იარაღის ჩათვლით. ეს პროცესები ზეგავლენას მოახდენდა თურქეთზე, რომელიც ახლო აღმოსავლეთის რეგიონის ქვეყანა და ამავე დროს აშშ-ის მოკავშირე და ნატოს წევრი იყო.

უფრო მეტიც, შიდა პოლიტიკური და ეკონომიკური სტრუქტურა და დემოგრაფიული მდგომარეობა თურქეთს აიძულებდა, მუდმივად ედევნებინა თვალყური ახლო აღმოსავლეთის რეგიონში მიმდინარე მოვლენებისათვის. შესაბამისად, აშშ-ის პოლიტიკამ და თურქეთის ხელი უფლების გეგმებმა (რეგიონში ამ ქვეყნის როლთან დაკავშირებით) საჭირო გახადა, რომ თურქეთს რეგიონული მასშტაბით ახალი როლი ეკისრა. ამ პერიოდში დაიწყო ე.წ. „სარტყელის“ პროექტის განხორციელება, რომელიც შემუშავდა ახლო აღმოსავლეთის ქვეყნებზე საბჭოთა კავშირის გავლენის ზრდის აღსაკვეთად და სპარსეთის ყურიდან დასავლეთის მიმართულებით ნავთობის ნაკადის უწყვეტი და უსაფრთხო მიწოდები უზრუნველსაყოფად. ეს პროექტი, „მწვანე სარტყელი“, რომელიც ითვალისწინებდა რეგიონში ზომიერი ისლამური ჯგუფების მხარდაჭერას და ამ ჯგუფებსა და სახელმწიფოებს შორის ურთიერთობების განვითარებას, 1977 წელს ჯ. კარტერის მრჩეველმა ზბიგნევ ბჟეზინსკიმ შეიმუშავა. აღნიშნული პროექტის განხორციელება 1979-1980 წლებიდან დაიწყო, მას საბჭოთა კავშირის ალყაში მოქცევასთან ერთად სპარსეთის ყურის ნავთობისთვის გარკვეული გარანტიების უზრუნველყოფა უნდა შეძლებოდა და მიზნად ისახავდა ისლამური ელემენტებისაგან შემდგარი კედლით საბჭოთა გავლენის შემცირებას, მაგრამ, დაგეგმილისაგან განსხვავებით, რადიკალური და ზომიერი ისლამური ჯგუფების განცალკევება და კლასიფიცირება

შეუძლებელი აღმოჩნდა. „სარტყლის“ გასწვრივ არსებულმა ისლამურმა ჯგუფებმა რადიკალიზმი აირჩიეს (**Çağrı, 2003: 10**), თურქეთში კი 1980 წლის 12 სექტემბერს მოსული ხელისუფლება სწორედაც რომ მიესადაგებოდა აშშ-დან წამოსულ პოლიტიკას.

საბჭოთა კავშირის ალყაში მოქცევის პოლიტიკის სამხედრო დასაყრდენი იყო „სწრაფი რეაგირების ძალების“ პროექტი, რომელიც ზუსტად დაემთხვა „ახალი მემარჯვენეების“ მიდგომას და გაზარდა სამხედრო ხარჯები. აშშ-ს ესაჭიროებოდა ახალი ბაზები და სამხედრო საშუალებები, რაც მთავარია, რეგიონის ქვეყნების მხარდაჭერა, რათა სპარსეთის ყურესა და ახლო აღმოსავლეთში მიმდინარე პროცესებში უფრო სწრაფი და ეფექტური ჩარევის შესაძლებლობა ჰქონოდა.

პირველად „სწრაფი რეაგირების ძალები“ სპარსეთის ყურეში გამოიყენეს. თუმცა, აღნიშნული წარმონაქმნი არ უნდა ყოფილიყო ნატოს საშუალებებისა და შესაძლებლობებისგან დამოუკიდებელი, მაგრამ პრობლემები მაინც შექმნა. იგი გასცდა ნატოს მოქმედების ფარგლებს. თურქეთი ამ პროექტს მეტად სერიოზულად მიუდგა (**Sönmezoglu, 2006: 293**). ის აცნობიერებდა, რომ რეგიონის ქვეყნებიც კი ამ პროექტს დიდი ალტაცებით არ ხვდებოდნენ. უფრო მეტიც, ახლო აღმოსავლეთში მიმდინარე პროცესებში ჩარევის შემთხვევაში უნდა გამოეყენებინათ თურქეთის ბაზები და ეს ფაქტი თურქეთს მეტად მძიმე მდგომარეობაში ჩააგდებდა. თურქეთი აშშ-ის წარმომადგენლებს

უცხადებდა, რომ იგი კვლავ შეუერთდებოდა ნატოს გადაწყვეტილებებს, რადგან სხვა ნაბიჯის გადადგმა საწინააღმდეგო რეაქციას გამოიწვევდა და თურქეთის მდგომარეობას დაამძიმებდა (Uzgel, 2001: 55).

მთელი ამ მცდელობის მიუხედავად, თურქეთი ჯერ კიდევ არ იყო მზად „სწრაფი რეაგირების ძალების“ პროექტისათვის. იგი „სარტყელში“ შემავალ ქვეყანას წარმოადგენდა და 1980 წლის შემდეგ „ისლამური კონფერენციის ორგანიზაციის“ შეხვედრებში პრემიერ-მინისტრის დონეზე იღებდა მონაწილეობას. ამის გათვალისწინებით, სამხედრო მოქმედებებში მონაწილეობისათვის თურქეთს გარკვეული დრო სჭირდებოდა. შეერთებული შტატებისთვის მნიშვნელოვან საკითხად რჩებოდა თურქეთის

რ. რეიგანი

აღმოსავლეთ ნაწილში სამხედრო შესაძლებლობების გაზრდა.

1982 წლის 29 ნოემბერს, ბრიუსელში აშშ-სა და თურქეთს შორის ხელი მოეწერა ურთიერთგაგების მემორანდუმს, რომლითაც გათვალისწინებული იყო აღმოსავლეთ ანატოლიის რეგიონში 10 აეროდრომის განახლება და მუშა და ბათმანში ორი ახალი სამხედრო აეროდრომის მშენებლობა. ეს დოკუმენტი პირველი ნაბიჯი გახდა თურქეთის „სწრაფი რეაგირების ძალების“ პროექტში შესასვლელად.

1981 წელს აშშ-ის ახალ ხელისუფლებას სათავეში ჩაუდგა „ახალი დემარკვენობის“ იდეის ერთგული - რონალდ რეიგანი. თურქეთში კი 1983 წელს ჩატარებული არჩევნებით სამოქალაქო მმართველობა დაბრუნდა და შეიქმნა ახალი მთავრობა პრემიერ - მინისტრ თურგუთ ოზალის ხელმძღვანელობით. რეიგანი „ცივი ომის“ დასრულებამდე აშშ-ის პრეზიდენტი იყო, ხოლო ამავე პერიოდში თურქეთს სათავეში უკვე პრეზიდენტის რანგში თ. ოზალი ედგა. მთელი ამ ხნის განმავლობაში აშშ-ის დამოკიდებულება თურქეთისადმი საკმაოდ ზომიერი და გაწონასწორებული იყო.

1983-1989 წლებს თურქეთ - აშშ-ის ურთიერთობის ისტორიაში „ოქროს ხანად“ მოიხსენიებენ (Oran , 2001: 49).

თ. ოზალი

თურქეთის პრემიერ-მინისტრი თურგუთ ოზალი ცდილობდა, გაეტარებინა პრაგმატული საგარეო პოლიტიკა და განეხორციელებინა ეკონომიკის ლიბერალიზაცია, რომელიც გათვალისწინებული იყო „ეკონომიკის სტაბილიზაციის“ პროგრამით. იგი ცდილობდა აშშ-თან ურთიერთობაში წინა პლანზე წამოეწია ეკონომიკური ინტერესები, ოზალი აცხადებდა, „ჩვენს ურთიერთობას დასავლეთთან, პირველ რიგში, აქვს ეკონომიკური ინტერესები“ (მაჩიტაძე, 2005(ა):111).

1985 წლის ივლისში აშშ-მა და თურქეთმა ხელი მოაწერეს ორმხრივ შეთანხმებას ინვესტიციების შესახებ. ამ პერიოდში დიდი რაოდენობის ინვესტიცია იქნა ჩადებული სამხედრო მრეწველობაში. აღსანიშნავია ისიც, რომ ამერიკული ინვესტიციები, რაოდენობის მხრივ, პირველ ადგილზე იყო თურქეთში (Oran , 2001: 69).

ნიშანდობლივია, რომ 80-იან წლებში აშშ-ის სტრატეგიაში თურქეთის გავლენის ზრდასთან ერთად, გაიზარდა აშშ-ის სამხედრო დახმარებაც თურქეთის მიმართ, რომელმაც 1981-1988 წლებში 4 მლრ. დოლარს გადააჭარბა. თურქეთი მესამე ადგილზე გავიდა ამერიკული სამხედრო დახმარების მხრივ, ისრაელისა და ეგვიპტის შემდეგ.

ყოველივე ამის შედეგად, შესაძლებელი გახდა თურქეთის სამხედრო ბაზების რეორგანიზაცია და სამხედრო მრეწველობის თანამედროვე დარგების შექმნა. აღსანიშნავია ისიც, რომ 80-იან წლებში აშშ-ის დახმარება თურქეთის სამხედრო პერსონალის მოსამზადებლად 7 მლნ. დოლარამდე გაიზარდა (მაჩიტაძე, 2005 (ბ):115).

80-იან წლებში აშშ ცდილობდა თავისი ინტერესებისათვის გამოეყენებინა თურქეთის მიერ ახლო აღმოსავლეთის პოლიტიკაში „ისლამური ფაქტორი“ ახლო და შუა აღმოსავლეთში ამერიკული ინტერესების ერთგვარი „ფარის“ შესაქმნელად.

1980-1988 წლებში, ირან - ერაყის ომის დროს, თურქეთი ნეიტრალიტეტის პოზიციაზე იდგა, თუმცა ინარჩუნებდა მჭიდრო სავაჭრო-ეკონომიკურ და პოლიტიკურ ურთიერთობებს ორივე ქვეყანასთან.

აშშ დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა თურქეთ-ისრაელის ურთიერთობას, რადგანაც მისი ამ სტრატეგიული პარტნიორების თანამშრომლობაზე იყო დამოკიდებული აშშ-ის პოლიტიკის წარმატება შუა აღმოსავლეთის რეგიონში. თურქეთი კი, თავის მხრივ, ცდილობდა სხვასთან ერთად გამოეყენებინა ებრაული ლობის მხარდაჭერა აშშ-ის კონგრესში.

1985 წელს ვაშინგტონში ვიზიტად მყოფმა ოზალმა აშშ-ში ებრაული ლობის მიერ თურქეთისათვის მხარდაჭერის საკითხი განიხილა. მისი მიზანი იყო, ებრაული მხარდაჭერის უზრუნველყოფითა და თურქეთ-ისრაელს შორის ურთიერთობების დაახლოებით, გაეძლიერებინა სომხური და ბერძნული ლობის წინაშე დასუსტებული აშშ-ში მოქმედი თურქული ლობი. ახლო აღმოსავლეთთან დაკავშირებული გეგმების ფარგლებში აშშ განსაკუთრებულად უჭერდა მხარს თურქეთ - ისრაელის დაახლოებას.

მიუხედავად იმისა, რომ თურგუთ ოზალს აშშ-თან თანხმობა ჰქონდა და დროის ამ მონაკვეთს ახლო ურთიერთობების სიმბოლოდ მიიჩნევდნენ, აღნიშნულ პერიოდს უპრობლემოდ მაინც არ ჩაუვლია. 1980 წელს ხელმოწერილი თავდაცვისა და ეკონო-

მიკური თანამშრომლობის შეთანხმების (SEI) ვადის გასვლამდე 3 თვით ადრე თურქეთმა აშშ-ს ცვლილებების შეტანის მოთხოვნით მიმართა. თურქეთი, რომელიც ემხრობოდა აშშ-თან ეკონომიკური ურთიერთობების განვითარებას, ამავე დროს, მისგან დახმარების გაზრდას ითხოვდა. თურქეთის მიერ აშშ-ისთვის გაგზავნილ ათპუნქტიან მოთხოვნას აშშ თავშეკავებით შეხვდა. ამკარა ხდებოდა, რომ ვაშინგტონი არ იჩენდა სათანადო ძალისხმევას, რათა აშშ-ის ტერიტორიაზე თურქულ პროდუქციას ექსპორტისათვის არსებული წინააღმდეგობები დაეძლია. აშშ სხვადასხვა ტექნიკური დეტალების მომიზეზებით აცხადებდა, რომ ამ ეტაპზე შეუძლებელი იყო თურქეთის ტექსტილის ნაწარმის ექსპორტისათვის არსებული ბარიერების მოხსნა. აშშ-ის ასეთი გულგრილი მიდგომის საპასუხოდ თურქეთმა SEI-ს მოქმედება მხოლოდ ერთი წლით გააგრძელა. აშშ-თან ურთიერთობაში დაძაბულობა გრძელდებოდა. შეერთებული შტატების წარმომადგენელთა პალატამ 1987 წელს თურქეთისთვის გადასაცემი გრანტისა და დახმარების რაოდენობა შეამცირა. უფრო მეტიც, თურქეთისთვის დახმარების საკითხის განხილვისას დღის წესრიგში კვლავ დადგა 1983 წლიდან კვიპროსზე თურქული ჯარის ყოფნის საკითხი (მას შემდეგ, რაც 1983 წლის 15 ნოემბერს „ჩრდილოეთ კვიპროსის თურქთა რესპუბლიკა“ გამოცხადდა, ბერძნული ლობი თურქეთის წინააღმდეგ გააქტიურდა. უფრო მეტიც, აშშ-ის კონგრესში გარკვეულ წარმატებასაც

მიადწია. თუმცა ეს არ ყოფილა შეერთებული შტატების დახმარების შემცირების ერთადერთი მიზეზი, კვიპროსის საკითხი ყველა პერიოდში, მინიმუმ ერთხელ, დღის წესრიგში დგებოდა და დახმარების საკითხის განხილვისას ამ პრობლემას ასახელებდნენ, როგორც წინაპირობას, რომელიც უარყოფითად მოქმედებდა ორმხრივ ურთიერთობაზე).

1987 წელს აშშ-ის დახმარების შემცირებით შეწუხებულმა ოზალმა შეერთებული შტატებისაგან მოითხოვა უფრო მეტი და უფრო ხელსაყრელი პროცენტით ფინანსური დახმარება და ამავე დროს, სამხედრო ვალების ნაწილის ჩამოწერა. ბუნებრივია, რომ ამ მცდელობამაც ვერ გამოიღო სასურველი შედეგი. თურქეთმა და აშშ-მა 1987 წლის მარტში, დამატებითი დოკუმენტების გაცვლით, ეკონომიკური თანამშრომლობის შეთანხმება (SEI) 1990 წლამდე გააგრძელეს. დამატებითი დოკუმენტის დანართის ოქმში მხარეები გარკვეულ საკითხებზე შეთანხმდნენ. მათ შორის იყო ინჯირლიკის ავიაბაზაზე - 4 თვითმფრინავის -16 - ით გაზარდა. გარდა ამისა, თურქეთს, დახმარების სახით, დაახლოებით 400 მილიონი დოლარი უნდა მიეღო, მაგრამ SEI -ს ხელმოწერის შემდეგ აშშ-ის კონგრესმა თურქეთისთვის გამოყოფილი დახმარება მნიშვნელოვნად შეამცირა (Uzgel, 2001:57). უფრო მეტიც, დაასახელა დახმარების გაცემის შემდეგი პირობები: კვიპროსზე უნდა შეემცირებინათ თურქი სამხედროების რაოდენობა, ასევე, იქ არ უნდა გამოეყენებინათ თურქეთისათვის

გადაცემული ამერიკული იარაღი. დამაბულობა ესკალაციის გარეშე დასრულდა, რადგანაც ოზალის მთავრობა რისკზე აღარ წავიდა. მინისტრთა კაბინეტმა წერილიც და ფარული ოქმიც 1988 წლის დასაწყისში დაამტკიცა. თ. ოზალის მთავრობა მიხვდა, რომ აშშ-თან, პრეზიდენტის დონეზე, უფრო კომფორტულ და გულითად ურთიერთობას დაამყარებდა, ვიდრე კონგრესთან.

ბერძნული ლობი ახერხებდა, რომ აშშ-ის კონგრესში კვიპროსის საკითხს აქტუალურობა არ დაეკარგა და მას მუდმივად იყენებდა თურქეთის წინააღმდეგ. ამის პარალელურად, სომხური ლობიც აგრძელებდა საქმიანობას და წარმატებებსაც აღწევდა. 1984 წლიდან, თითქმის ყოველ წელს, ამ ლობის გავლენით, ამერიკელი პოლიტიკოსები ააქტიურებდნენ სომეხთა

ჯ.ბუში

გენოციდის პრობლემას. მათ არაერთხელ დააყენეს დღის წესრიგში საკითხი, რომ 24 აპრილი გამოცხადდეს გენოციდის დღედ. ეს ვითარება, რომელიც მუდმივად დისკომფორტს უქმნიდა თურქეთს, რეიგანის მმართველობის წლებში კონგრესს არ გასცდენია, თუმცა აშშ - თურქეთის ურთიერთობაში მუდამ სერიოზული დამაბულობის წყარო იყო.

1989 წლის 20 იანვარს აშშ-ის პრეზიდენტად არჩეულმა ჯორჯ ჰერბერტ უოლკერ ბუშმა საარჩევნო პერიოდში სომხური ლობის მნიშვნელოვანი მხარდაჭერა მიიღო.

1989 წლის ოქტომბერში აშშ-ის სენატის იუსტიციის კომისიამ მიიღო გადაწყვეტილების პროექტი - 24 აპრილი სომეხთა გენოციდის დღედ გამოცხადებულიყო. ამ ფაქტმა თურქეთის შემფოთება გამოიწვია. ანკარამ გარკვეული ზომები მიიღო, რომელიც დროებითი აღმოჩნდა. იანვარში თ. ოზალი აშშ-ს ესტუმრა. დიდი მცდელობის მიუხედავად, გადაწყვეტილების

ჯ.ბუში, თ. ოზალი

პროექტი სენატის დღის წესრიგში არ ჩართეს. მაშინ, როდესაც თურქეთი ფიქრობდა, რომ კრიზისი დამძლეული იყო, აშშ-ის პრეზიდენტმა ჯორჯ ბუშმა 24 აპრილს მსოფლიოს წერილობით აცნობა, რომ ეს დღე გამოცხადებულია ხსოვნის დღედ. აღნიშნული საკითხი დღესაც აქტუალურია აშშ - თურქეთის ორმხრივ ურთიერთობაში.

1985 წელს შეიქმნა თურქულ-ამერიკული ბიზნესსაბჭო და ამავე წელს ხელი მოეწერა შეთანხმებას თურქულ-ამერიკული ორმხრივი ინვესტიციების შესახებ, თუმცა ორივე დოკუმენტი შორს იყო იმ მოლოდინისაგან, რომელიც თურქეთს ჰქონდა. ამასთანავე, აშშ მოითხოვდა თურქული ეკონომიკის უფრო მეტ ლიბერალიზაციას, თურქეთისათვის უფრო მეტი სამხედრო პროდუქციის მიყიდვას და თურქეთთან უფრო მჭიდრო თანამშრომლობას ახლო აღმოსავლეთის რეგიონში. სხვაგვარად

რომ ვთქვათ, აშშ თურქეთთან ურთიერთობაში ცდილობდა თავისი ინტერესების გატარებას.

1.3. თურქეთ-აშშ-ის ურთიერთობა XX საუკუნის 90-იან წლებში

XX საუკუნის 90-იანი წლების დასაწყისში, თურქეთმა დიდი ზარალი ნახა იმ ეკონომიკური სანქციების გამო, რომლებიც აშშ-ის ინიციატივით დაწესდა 1990 წლიდან ერაყის მიმართ, და ეს მაშინ, როდესაც ერაყი წარმოადგენდა - თურქეთის უმთავრეს ნავთობმომმარაგებელს, რომელსაც გარკვეულწილად სწორედ ამ სანქციების გამო ჯერ კიდევ არ ჰქონდა მოშუშებული ირანთან რვაწლიანი ომის ჭრილობები.

1999 წლის 15 თებერვალს ანკარაში ერაყის ვიცე-პრემიერ ტარიკ აზიზის ვიზიტის დროს აღინიშნა, რომ აშშ, ერაყის ჰაერსაწინააღმდეგო დაცვის საშუალებების დაბომბვით, რეგიონში დამაბულობას ზრდიდა. აშშ-ის სახელმწიფო დეპარტამენტმა უარყოფითად შეაფასა ერაყის ხელისუფლების წარმომადგენლის ეს ვიზიტი და აღნიშნა, რომ თურქეთის მთავრობის ასეთი პოლიტიკური ნაბიჯი ახლო აღმოსავლეთში კონფლიქტების მოგვარებას შეაფერხებდა.

თავის მხრივ, თურქეთი არასოდეს არ გაამწვავებდა ურთიერთობას ნატოსთან, რადგან სწორედ ამ სამხედრო-პოლიტიკურ ორგანიზაციაზე იყო დამოკიდებული, ძირითადად, მისი თავდაცვისუნარიანობის სიმტკიცე, აგრეთვე, წარმატება ევროკავშირთან მოლაპარაკებებში.

ევროპა ანკარას ბრალს სდებდა ადამიანთა უფლებების დარღვევაში, ვაშინგტონი კი შედარებით თავს იკავებდა ანკარის მძაფრი კრიტიკისაგან, რადგან არავითარი სურვილი არ გააჩნდა გაეფუჭებინა ურთიერთობები საკმაოდ დიდი გეოპოლიტიკური მნიშვნელობის მქონე ქვეყანასთან, რომელიც თითქმის ყოველთვის ამართლებდა მის იმედებს და იყო მისი ერთ-ერთი მთავარი დასაყრდენი ამ რეგიონში.

„ცივი ომის“ პერიოდში თურქეთი საბჭოთა კავშირის წინააღმდეგ მკაფიოდ გამოხატულ პროდასავლურ და, განსაკუთრებით, პროამერიკულ პოლიტიკას ატარებდა. საბჭოთა კავშირის დაშლით დამთავრებული „ცივი ომის“ შემდგომ პერიოდში თურქეთის საგარეო პოლიტიკის კურსი რადიკალურად შეიცვალა. ენერგეტიკისა და ნავთობის უზარმაზარი მარაგის მქონე და ახალ რეგიონულ ძალად მოვლენილი თურქეთის რესპუბლიკა, „ცივი ომის“ შემდეგ, დიდი სტრატეგიის მქონე სახელმწიფოს - ამერიკას, მოსვენებას არ აძლევდა (Köni, 2003: 18).

XX საუკუნის 90-იან წლებში, თურქეთმა ისევე, როგორც 50-იან წლებში, მონაწილეობა მიიღო ყველა იმ აქციაში, რომელიც მოაწვევს ახლო აღმოსავლეთში დასავლეთის სახელმწიფოებმა. თურქეთი მონაწილეობდა 1990-1991 წლების კოალიციაში, რომელიც შექმნილი იყო ქუვეითიდან ერაყის საოკუპაციო ჯარის განსადევნად.

1990 - იან წლებში თურქეთმა რამდენჯერმე შეიყვანა თავისი სამხედრო ნაწილები ჩრდილოეთ ერაყში მეამბოხე „ქურთი-სტანის მუშათა პარტიის“ ბაზების გასანადგურებლად. 1998 წელს დიდმა ზეწოლამ თურქეთის მხრიდან აიძულა სირია, უარი ეთქვა პოლიტიკური თავშესაფრის მიცემაზე თურქეთის მეამბოხე ქურთების მეთაურ ა. ოჯალანისთვის და გაეძევებინა ის ამ ქვეყნიდან.

„ცივი ომის“ დასრულების შემდეგ თურქეთის მდგომარეობის შესახებ საინტერესო განმარტებას აკეთებს თურქი მეცნიერი ნასულ უსლუ. ავტორი თავის ნაშრომში „1947 წლიდან დღემდე. თურქეთ - ამერიკის ურთიერთობათა ზოგადი პორტრეტი“, აღნიშნავს, რომ „აღმოსავლეთის ბლოკის დაშლის შემდეგ შექმნილი გაურკვეველი ატმოსფერო თურქეთის უსაფრთხოებისათვის შემამფოთებელი იყო. სპარსეთის ყურის კრიზისი; იუგოსლავიაში ეთნიკური და რელიგიური კონფლიქტი; კავკასიაში სომხეთ - აზერბაიჯანის დაპირისპირება და ჩეჩნეთის ომი; ახლო აღმოსავლეთის, ბალკანეთის და ზოგადად მთელი კავკასიის არეულობა თურქეთის რესპუბლიკას აიძულებდა დაეწყო უსაფრთხოების ზომების მიღება“. ავტორის აზრით, ასეთ გაურკვეველ და მრავალმხრივად არეულ სიტუაციაში თურქეთს ამერიკის „დახმარებით“, „მსოფლიო ჟანდარმის“ როლის თამაში შეეძლო (**Nasul Uslu, 2000:203**).

საინტერესოა ზბიგნევ ბჟეჟინსკის დასკვნაც, მისი აზრით, „ცივი ომის“ დასრულებისა და საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ, თურქეთმა მნიშვნელოვანი გეოპოლიტიკური როლი მოიღწო. იმ დროისათვის თურქეთის მახლობლად და შემოგარენში არსებული რეგიონული საფრთხეები, ენერგორესურსებით მდიდარ ადგილებთან სიახლოვე და გეოპოლიტიკური პოზიცია თურქეთ-ამერიკის ურთიერთობის ცენტრში მოექცა (Bzejnski, 2005:246).

ამრიგად, „ცივი ომის“ დასრულების შემდეგ თურქეთი ავტომატურად გადაიქცა ამერიკის შეერთებული შტატების უმნიშვნელოვანეს დასაყრდენ ძალად ახლო აღმოსავლეთის რეგიონში.

აქედან გამომდინარე, XX საუკუნის 90-იან წლებში თურქეთის საგარეო პოლიტიკა, ძირითადად, აშშ-თან მოკავშირეობაზე იყო ორიენტირებული.

თავი II. თურქეთის რესპუბლიკისა და ამერიკის
შეერთებული შტატების ურთიერთობები 2001-2017
წლებში

2.1. თურქეთ-აშშ-ის ურთიერთობების ძირითადი საკითხები
თანამედროვე ეტაპზე

XX საუკუნის ბოლოს და XXI საუკუნის დასაწყისში, თურქეთის რესპუბლიკის საგარეო პოლიტიკის მნიშვნელოვან ელემენტი ამერიკის შეერთებულ შტატებთან სტაბილური ურთიერთობაა. აშშ-ის მიერ შეთავაზებულ და უზრუნველყოფილ გარანტიებს თურქეთისთვის, როგორც საშინაო ისე საგარეო პოლიტიკაზე, გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება.

თუ პირველ და მეორე მსოფლიო ომებს შორის პერიოდში საერთაშორისო მასშტაბით მულტიპოლარული სისტემა (მულტიპოლარულია სისტემა როდესაც ძლიერი სახელმწიფოების რიცხვი ორზე მეტია) (Ate .,2014:56) არსებობდა (Aydm., Bakıncak., 2016:100), ცივი ომის პერიოდში ბიპოლარული სისტემა, (ბიპოლარულია სისტემა, როდესაც ძალა ორი უძლიერესი სახელმწიფოს ხელშია ცივი ომის პერიოდში) (Aydm.,2016:47) გაბატონდა (Maersheimer., 1990:11). 1991 წელს საბჭოთა კავშირის დაშლით და აშშ-ის სუპერ სახელმწიფოდ გადაქცევით, ერთპოლარული მსოფლიო წესრიგი ჩამოყალიბდა (Uzer., 2013:69-99), თუმცა ერთპოლარული სისტემის დიდი ხნით არსებობა შეუძლებელი იყო, რადგანაც ნებისმერი სხვა სახელ-

მწიფო საკუთარი არსებობის შესანარჩუნებლად ძალთა ბალანსისა და კონკურენტუნარიანობის სადარაჯოზე დგას **(Waltz., 1993:75-76).**

„ცივი ომის“ დამთავრების შემდეგ შექმნილ ახალ საერთაშორისო წესრიგის ჩარჩოებში თურქეთმა, აშშ-თან ერთად, სვლის ახალი კურსი აირჩია. მითუმეტეს, რომ უკვე აღარ არსებობდა ისეთი საშიში ძალა, როგორც საბჭოთა კავშირი იყო. გლობალიზაციის პროცესში კი კონკურენტუნარიანობის შესანარჩუნებლად აშშ-თან და ევროკავშირთან დაბალანსებული ეკონომიკური და პოლიტიკური პარტნიორობის უზრუნველყოფა აუცილებელი პირობა გახდა. აქედან გამომდინარე, თურქეთი დასავლეთთან დაახლოებისათვის, გლობალური ღირებულებების გარდაქმნის პარალელურად, საშინაო და საგარეო სისტემის გარდაქმნის აუცილებლობის წინაშე დადგა **(Ercan, M., Ayata, A., 2007:20).**

თუ გასული საუკუნის 90-იან წლებში თურქეთ-აშშ-ს შორის ურთიერთობა საერთო სტრატეგიული პარტნიორობის ჩარჩოებში მიმდინარეობდა, 2001 წლის 11 სექტემბრის მოვლენების შემდეგ ის საერთაშორისო ტერორიზმის წინააღმდეგ ბრძოლასა და დემოკრატიული იდეების დამკვიდრებაში გადაიზარდა **(Küçük ahin, A., Akkan, T., 2007:41).** ნიშანდობლივია, რომ მთელი ამ პერიოდის განმავლობაში ეს ურთიერთობა ასიმეტრიულ ხასიათს ატარებდა. სხვა დატვირთვისასთან ერთად

პოლიტიკური და სტრატეგიული საფრთხის შინაარსის მატარებელი ტერმინი „ასიმეტრიული“, ურთიერთობათა ორმხრივ კონცეფციას გულისხმობს. პოლიტიკური ასიმეტრიის შესანიშნავ მაგალითს კი თურქეთ-აშშ-ის ურთიერთობა წარმოადგენს. რამდენადაც თურქეთი ასიმეტრიულია ამერიკისთვის, იმდენად ამერიკა ასიმეტრიულია თურქეთისა (**Küçük ahin, A., Akkan, T., 2007:43**).

საინტერესოა ამ სფეროში მომუშავე თურქი მეცნიერების მიდგომა ცივი ომის დასრულების შემდეგ საერთაშორისო ასპარეზზე თურქეთის როლსა და თურქეთ-აშშ-ის ურთიერთობის საკითხისადმი. პროფესორი ჰასან ქონი განმარტავს, რომ 1991 წელს, საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ, ნავთობის უზარმაზარ მარაგთან სიახლოვემ თურქეთი ახალ, რეგიონულ ძალად აქცია, რაც ბუნებრივია, სუპერ სახელმწიფოს, ამერიკას, მოსვენებას არ აძლევდა (**Köni, H., 2003:18**). პროფესორი ნასუჰ უსლუ თვლის, რომ აღმოსავლეთის ბლოკის დაშლის შემდეგ შექმნილი გაურკვეველი ვითარება, თურქეთის უსაფრთხოების მხრივ, შემაშფოთებელი იყო. სპარსეთის ყურის კრიზისმა, იუგოსლავიაში ეთნიკურმა და რელიგიურმა კონფლიქტმა, სომხეთ-აზერბაიჯანის დაპირისპირებამ, ზოგადად არეულობამ კავკასიასა და ბალკანეთში, აიძულა თურქეთის რესპუბლიკა დაეწყო თავისი უსაფრთხოების ზომების მიღება, სადაც თურქეთს, ამერიკის „დახმარებით“ განსაკუთრებული როლი უნდა

ეთამაშა (Uslu, N., 2000:203). პროფესორი ილჰან უზგელი თვლის, რომ თურქეთი ამერიკისთვის სასიცოცხლო მნიშვნელობის მქონე რეგიონულ ძალას, ხოლო ამერიკა თურქეთისთვის უსაფრთხოების გარანტორ ზესახელმწიფოს წარმოადგენს (Uzgel, ., 2002: 251). ორივე ქვეყნის საგარეო პოლიტიკური მოლოდინი აშკარა და ნათელი იყო (Bal, ., 2004:152). ამერიკელი პოლიტოლოგი ზბიგნევ ბჟეჟინსკი თავის წიგნში „დიდი საჭადრაკო დაფა“ წერს, რომ ცივი ომის დასრულების შემდეგ, თურქეთმა მნიშვნელოვანი გეოპოლიტიკური როლი მოირგო, თურქეთის შემოგარენში არსებულმა რეგიონულმა საფრთხეებმა, ენერგორესურსებით მდიდარ ადგილებთან სიახლოვემ და გეოპოლიტიკურმა პოზიციამ ის ამერიკის საგარეო პოლიტიკის ცენტრში მოაქცია (Brzezinski, Zb, 2005:246).

საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ, თურქეთ - აშშ-ს შორის აქტიური ურთიერთობის გაგრძელება შემდეგი სამი მიზეზით იყო განპირობებული: პირველი - აღმოსავლეთ ბლოკის დაშლის შემდეგ შექმნილი გაურკვეველი გარემო ყველაზე მეტად ამინებდა თურქეთს, თუმცა შეერთებულ შტატებთან ურთიერთობის სტაბილურობა ამ შიშის აღმოფხვრის გარანტიას იძლეოდა; მეორე - თურქეთი ცივი ომის პერიოდში აშკარად გამოხატულ პროდასავლურ პოლიტიკას ატარებდა, უფრო მეტიც, საკუთარ ეროვნულ ინტერესებსაც დასავლური ბლოკის ლიდერის, აშშ-ის, პოლიტიკური და სამხედრო პრიორიტეტების

შესაბამისად განსაზღვრავდა. მესამე მიზეზი კი ცივი ომის დამთავრების შემდეგ ახალ საერთაშორისო სისტემაში თურქეთის ეკონომიკის გარდაქმნის აუცილებლობა გახდა, რაც ეკონომიკურად ძლიერ ამერიკაზე პირდაპირ დამოკიდებული იყო (Ça rı,E., 2004:141-147).

მიუხედავად იმისა, რომ დროდადრო თურქეთ-ამერიკის ურთიერთობებში გაურკვეველობისა და დამაბულობის ეფექტი აშკარად გამოხატული იყო, მათ შორის კავშირი ყოველთვის ინარჩუნებდა სტაბილურობას. ამის მთავარი მიზეზი კი, ხშირ შემთხვევაში, საერთო ორმხრივი ინტერესები იყო. ორივე ქვეყანას მსოფლიო საკვანძო საკითხებში, მათ შორის რეგიონული, ასევე გლობალური ძალების დაბალანსების საქმეში, სასიცოცხლო მნიშვნელობა ენიჭებათ. ანუ ამ ორ ქვეყანას შორის საგარეო ურთიერთობის მთავარი მახასიათებელი მხოლოდ ამ ქვეყნებს შორის კონკრეტულ ურთიერთობას კი არ განსაზღვრავს, არამედ მსოფლიოს სხვადასხვა რეგიონში მიმდინარე მოვლენებსაც. აქედან გამომდინარე, ორივე ქვეყანის მიერ საერთო საგარეო პოლიტიკის შემუშავება, მსოფლიოში მიმდინარე პროცესების შესაბამისად სათანადო პოლიტიკის წარმოებით, პირდაპირ აისახება მათი ურთიერთობების სვლასა და მიმართულებაზე (Obama Dönemi: 2009:5). ზოგადად ძლიერი თურქულ-ამერიკული პარტნიორობა, რომელიც საერთო რეგიონულ თუ გლობალურ ხედვასა და პოლიტიკას ეფუძნება, საკმაოდ დიდ

ძალისხმევასა და სიფრთხილეს მოითხოვს, რადგანაც ამა თუ იმ პროცესში, ამ ორი სახელმწიფოს გარდა, სხვა სახელმწიფოების და სხვა ძალების ჩართვის გარეშე, ანუ მათი გვერდის ავლით, ამ ორ ქვეყანას შორის ურთიერთობა წარმატებული და პროდუქტიული ვერ იქნება (**Obama Dönemi: 2009:6**).

თურქეთ-აშშ-ს მსოფლიოს მრავალ რეგიონში საერთო თუ საკუთარი ინტერესები და მიზნები ამოძრავებს. რეგიონებში, სადაც პირველ რიგში, საკუთარი ინტერესებიდან გამომდინარე, მშვიდობისა და სტაბილურობის უზრუნველყოფა ორივე ქვეყნის პრიორიტეტულ მიზანს წარმოადგენს. მაგალითად, ნავთობის მოპოვებისა და მისი ტრანსპორტირების თვალსაზრისით, სტრატეგიული მნიშვნელობის მქონე კავკასიის რეგიონში მშვიდობიანი გზით საკვანძო კონფლიქტების მოგვარება, აქ ეკონომიკის განვითარება და მისი მდგრადობის შენარჩუნება, რეგიონის ქვეყნების ტერიტორიული მთლიანობის უზრუნველყოფა და რუსეთის, როგორც აგრესორის, შეკავების მისია, ამავე რეგიონში საერთო ინტერესების მქონე თურქეთ-ამერიკამ იკისრა. რა თქმა უნდა, ასეთ საკითხებში აზრთა სხვადასხვაობა გარდაუვალია, თუმცა ორივე ქვეყნის მიერ შემუშავებული საერთო მიზნების სისრულეში მოყვანის გზაზე ურთიერთდათმობის მეთოდი მომავალში სხვა შეთანხმებების მიღწევის გაადვილების შანსს იძლევა. მიუხედავად პერიოდული უთანხმოებებისა, ისეთ საკვანძო საკითხებში, როგორცაა: ერაყის, კავკასიის, ავღანეთის,

ახლო აღმოსავლეთისა და სხვა კონფლიქტების მოგვარება ორივე ქვეყანისათვის სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანია. სწორედ ეს უდიდესი პოტენციალი განსაზღვრავს თურქეთ-ამერიკას შორის მომავალი ურთიერთობების ფორმირების გზაზე საერთო პარტნიორობის ნათელ პერსპექტივებს.

„ცივი ომის“ დამთავრებამ და პოლიტიკური რუკიდან თურქეთის უმთავრესი საფრთხის - საბჭოთა კავშირის გაქრობამ, ანკარას მისცა რეგიონში დამოუკიდებლად მოქმედების შესაძლებლობა, თუმცა ისეთ ძლიერ პარტნიორზე, როგორც აშშ იყო, მას არასოდეს უთქვამს უარი.

მიუხედავად ამისა, როგორც ზემოთ უკვე აღინიშნა, ურთიერთობები ამ ორ ქვეყანას შორის არ იყო თავისუფალი გარკვეული სირთულეებისგან, და ეს განპირობებული იყო არამარტო მათი ობიექტური ინტერესების განსხვავებულობით, არამედ მათი პოლიტიკური ხელმძღვანელების განსხვავებული შეხედულებითაც რეგიონსა თუ მსოფლიოში მიმდინარე პროცესზე.

ძირეული ცვლილებები თურქეთ - აშშ - ს შორის ურთიერთობაში 2002 წლიდან დაიწყო, როდესაც თურქეთის ხელისუფლებაში ისლამური მიმართულების „სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტია მოვიდა, რომელსაც სათავეში ედგა ქვეყნის ამჟამინდელი პრეზიდენტი რეჯეფ თაიფ ერდოღანი. ამ ახალი პოლიტიკური ძალის საგარეო სტრატეგია, რომლის ავტორი ქვეყნის ყოფილი პრემიერ-მინისტრი აჰმედ დავუდოღლუ იყო,

თურქეთს მოიაზრებდა საკუთარი გეოსტრატეგიული ინტერესების მქონე ყველასგან დამოუკიდებელ დიდ ძალად (**Bbaskin Oran, 2013:256**).

აშშ - თურქეთის ურთიერთობები თანამედროვე ეტაპზე უფრო მნიშვნელოვანი, რთული და იმავდროულად ნაკლებად საპროგნოზოა, ვიდრე წინათ. დღეისთვის ორი ქვეყნის ურთიერთობაში მეტი გაურკვევლობაა, რომელიც გამოწვეულია შემდეგი მიზეზებით:

1. თურქეთ - აშშ-ის პოლიტიკური შეხედულებები ისეთი კონფლიქტების მოგვარების გზებისა და მეთოდების შესახებ, როგორებიცაა: კვიპროსის, საბერძნეთ - თურქეთისა და თურქეთ - სომხეთს შორის არსებული წინააღმდეგობები;

2. თურქეთმა აჩვენა, რომ მზადაა მხარი არ დაუჭიროს აშშ-ს სირიის საკითხთან დაკავშირებით, ერაყში ომსა და ქურთების საკითხში;

3. თურქეთი ცდილობს გაატაროს ვაშინგტონისაგან დამოუკიდებელი საგარეო პოლიტიკა.

მიუხედავად ამისა, აშშ-ისა და თურქეთის ინტერესები მთელ რიგ საკითხებში ემთხვევა ერთმანეთს. საერთოდ კი, თურქეთ-აშშ-ის თანამშრომლობა დაფუძნებულია შემდეგზე:

1. ის უნდა გახდეს რეგიონში რუსეთისა და ირანის გეოპოლიტიკური ამბიციების შემაკავებელი ძალა, ამას ერთხმად აღიარებს თურქეთის ელიტა;

2. ანკარა დაინტერესებულია მონაწილეობა მიიღოს ევროპის თავდაცვის სისტემის შექმნაში. ის მიისწრაფვის ევროკავშირის სრულუფლებიანი წევრობისაკენ, რაშიც მას დიდად ეხმარება აშშ;

3. თურქეთის სამხედრო არსენალის 80% შეადგენს აშშ-ის მიერ წარმოებული იარაღი, რაც მიუთითებს აღნიშნული ქვეყნების მჭიდრო თანამშრომლობაზე ამ სფეროში;

4. თურქეთი აშშ-თან ურთიერთობით ცდილობს, გაზარდოს თავისი გავლენა შავი ზღვა - კასპიის ზღვის რეგიონში, რომელიც საკმარისზე მეტად მდიდარია ენერგომატარებლების საბადოებით;

5. თურქეთი მზად არის თავის ტერიტორიაზე დაიდგას აშშ-ის რაკეტაწინააღმდეგო თავდაცვის სისტემის დანადგარები, რადგან ეს არამარტო უზრუნველყოფს დამატებითი რესურსების შემოდინებას ქვეყანაში და გაზრდის თავის სამხედრო უსაფრთხოებას, არამედ გააძლიერებს კიდევ მის მნიშვნელობას რეგიონში.

თურქულ-ამერიკული ურთიერთობების შეფასებისას კარგი იქნება, თუ გამოვიყენებთ ტერმინს - „სტრატეგიული პარტნიორობა“. მაგალითად, 2002 წლიდან თურქეთი ცდილობდა გაეტარებინა „მეზობლებთან ნულოვანი პრობლემის“ პოლიტიკა და ამ კონტექსტში მეგობრობისა და ეკონომიკური თანამშრომლობისადმი მიმართული ნაბიჯები გადადგა სირიისა და ირანის

მიმართ, რომლებთანაც აშშ-ს არც თუ მეგობრული ურთიერთობა აქვს. ეს ნაბიჯები არ გამოორიცხავს სტრატეგიულ პარტნიორობას, მაგრამ 2003 წელს თურქეთმა ამერიკულ შეიარაღებულ ძალებს ერაყის ომის საწარმოებლად თურქეთის სამხედრო ბაზების გამოყენების უფლება არ მისცა, რაც ძირფესვიანად ეწინააღმდეგება „სტრატეგიული პარტნიორობის“ ძირითად პრინციპს.

ამ ფაქტის შემდეგ ამერიკელები კარგა ხნის განმავლობაში აღარ ახსენებდნენ „სტრატეგიულ პარტნიორობას“.

ურთიერთობების დათბობის შემდეგ, ამერიკელმა პოლიტიკოსებმა ისევ დაიწყეს ამ ტერმინის გამოყენება. 2007 წლის 5 ნოემბერს, თურქეთის პრემიერ - მინისტრ **რ. თ. ერდოღანის** შეერთებულ შტატებში ვიზიტის დროს ამერიკის იმდროინდელმა პრეზიდენტმა ჯორჯ უოლკერ ბუშმა ისევ ახსენა ეს ტერმინი.

საინტერესოა XX - XXI საუკუნეების მიჯნაზე, სად გადის თურქულ-ამერიკულ ურთიერთობებში გამყოფი ხაზი? უპირველეს ყოვლისა განვიხილოთ ყველაზე მგრძნობიარე საკითხები.

ამერიკის წინააღმდეგ განხორციელებულმა 2001 წლის 11 სექტემბრის ტერაქტმა თურქ ერზე ძლიერი გავლენა მოახდინა. ტერაქტიდან მცირე ხნის შემდეგ ამერიკის საელჩოში გამართულ შეხვედრას პრემიერ-მინისტრი ბიულენთ ეჯევითი დაესწრო და

ამერიკელ ხალხს მიუსამძიმრა, მაგრამ, ერთი თვის შემდეგ, 2001 წლის 7 ოქტომბერს, აშშ-ისა და ნატოს სამხედრო ძალებმა ომი დაიწყეს ავღანეთში - ალ-ქაიდას და თალიბანის წინააღმდეგ, ხოლო 2003 წლის 20 მარტს კი, მასობრივი განადგურების იარაღის არსებობის ვარაუდით, თავს დაესხენ ერაყს.

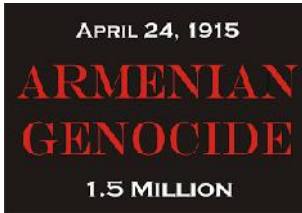
2002 წლის 15 თებერვალს თურქეთმა ავღანეთის დედაქალაქ ქაბულში თავისი სამხედროები მიავლინა, მაგრამ უარი განაცხადა ფინანსური გარანტიების გარეშე აელო თავის თავზე ნატოს შეიარაღებული ძალების ხელმძღვანელობა ამ ქვეყანაში (მაკარაძე, 2018(ა):225).

სერიოზული უთანხმოება ანკარასა და ვაშინგტონს შორის წარმოიქმნა ერაყთან დაკავშირებით. თურქეთი განსაკუთრებით ეწინააღმდეგებოდა ამ სახელმწიფოს მიმართ შეტევით ოპერაციას და გამოთქვამდა შიშს, რომ ეს ფაქტი გამოიწვევდა მოსახლეობის უკმაყოფილებას თვით თურქეთში.

ანკარის ოფიციალური პირები მიიჩნევდნენ, რომ რთული იქნებოდა ამერიკის შეერთებული შტატებისათვის უარის თქმა თურქეთის სამხედრო-საჰაერო ბაზების გამოყენებაზე სადამ ჰუსეინის რეჟიმის დასამხობად ერაყში. მათი შეხედულებით, მხოლოდ ისევ ამერიკასთან მჭიდრო თანამშრომლობა თუ მისცემდა ანკარას შესაძლებლობას, წინ აღსდგომოდა ომის შემდგომ ერაყში ქურთული სახელმწიფოს ან რაიმე ავტონომიური ერთეულის ჩამოყალიბებას.

2.1.1. თურქეთ - აშშ-ის ურთიერთობები და სომხეთთან დაკავშირებული საკითხი

„ცივი ომის“ შემდგომ ეტაპზე, აშშ - თურქეთს შორის დაძაბულობის ერთ-ერთ მიზეზად ითვლება სომხეთა გენოციდის აღიარების საკითხი (1915 წლის 24 აპრილს კონსტანტინეპოლში დაიწყო სომეხი ინტელექტუალური ელიტის მასობრივი დაკავება. რომელთა სიაში მოხვდნენ სხვადასხვა პოლიტიკური ხედვისა და პროფესიის ხალხი: მწერლები, მსახიობები,

მომღერლები, მასწავლებლები, ექიმები, იურისტები, ჟურნალისტები, ბიზნესმენები, პოლიციელები და რელიგიური ლიდერები; ერთადერთი ფაქტორი, რომლითაც ისინი ერთმანეთთან იყვნენ დაკავშირებულნი იყო — ეროვნება და საზოგადოებრივი მდგომარეობა.

გამოჩენილი სომეხი მოღვაწეების დაკავება გრძელდებოდა მცირე შესვენებებით მათის ბოლომდე, ამასთან ერთად დაკავებულებს არავითარ ბრალდებას არ უყენებდნენ. სომხური მოსახლეობის განადგურება გრძელდებოდა 1918 წლის სექტემბრამდე. ბოლო სამი წლის განმავლობაში დაიღუპა 1,5 მილიონზე მეტი სომეხი. დანარჩენი ნაწილი გაიქცა ან გადაასახლეს მესოპოტამიაში, ლიბანსა და სირიაში უდაბნოს გავლით, სადაც ზევრი მათგანი შიმშილითა და ავადმყოფობით დაიღუპა. ერთ მილიონზე მეტი ლტოლვილი სომეხი გაიფანტა მთელ მსოფლიოში). თავის დროზე, აშშ-ის კონგრესის საერთაშორისო ურთიერთობების კომიტეტმა მიიღო რეზოლუცია, რომელიც გამოხატავდა ოსმალეთის მიერ XX საუკუნის დასაწყისში სომხების მასობრივი გენოციდის ფაქტს, თუმცა ადმინისტრაციის ზემოქმედების შედეგად ამგვარი რეზოლუცია მოიხსნა კონგრესის მუ-

შაობის დღის წესრიგიდან. მიუხედავად ამისა, ოფიციალურ ანკარას მწვავე რეაქცია ჰქონდა კომიტეტის გადაწყვეტილებაზე და მან დაუყონებლივ გამოიწვია კონსულტაციებისთვის თავისი ელჩი აშშ-დან. აღსანიშნავია, რომ თურქეთმა ანალოგიური ნაბიჯი 2007 წელსაც გადადგა, როდესაც კონგრესის კომიტეტმა ე.წ. „სომხური რეზოლუცია“ (მანჩხაშვილი, 2014: 367) მიიღო (გენოციდთან დაკავშირებით დადგენილების მიღების მცდელობას ჰქონდა ადგილი 1974 და 1985 წლებშიც, თუმცა უშედეგოდ). მართალია, ამის შემდეგ ელჩი მალევე დააბრუნეს ვაშინგტონში, მაგრამ ორ ქვეყანას შორის ურთიერთობა საგრძნობლად გაცივდა და თურქეთში აშშ-ის რეიტინგი მკვეთრად დაეცა, რასაც ამ ქვეყანის მოსახლეობის საგარეო პოლიტიკური

სიმპათიების გამოსავლენად ჩატარებული სოციოლოგიური გამოკითხვებიც ადასტურებდა. კერძოდ, 2001 წლის იანვრის ბოლოს თურქულმა გაზეთმა

„ჯუმჰურიეთმა“ გამოაქვეყნა ანკარის უნივერსიტეტის სოციოლოგების მიერ ჩატარებული გამოკითხვის შედეგები, რომლის მიხედვით რესპოდენტთა მხოლოდ 9,9 პროცენტი თვლის, რომ უპირატესობა აშშ-თან დაახლოებას უნდა მიენიჭოს (Uzgel, 2001: 38).

აშშ-ის მიერ სომეხთა გენოციდის აღიარების საკითხის პერიოდულად წინ წამოწევა ანკარის „დაშინებას“ ისახავს

მიზნად. ამის პასუხად „დაე, ნურავინ იფიქრებს, რომ თურქეთი შიშით გადადგამს ისეთ ნაბიჯებს, რომლისაც არ სჯერა,“ - განაცხადა თურქეთის იმჟამინდელმა საგარეო საქმეთა მინისტრმა, ახმედ დავუდოღლუმ, მიუნხენში, აშშ-ის სახელმწიფო მდივნის პირველ მოადგილე ჯეიმს სტეინბორგთან შეხვედრის შემდეგ. მისივე სიტყვებით, კონგრესის კომიტეტის მიერ მიღებული დადგენილება არ ემსახურება არც თურქეთის, არც სომხეთის, არც აშშ-ის ინტერესებს და სარგებლის ნაცვლად მხოლოდ ზიანის მომტანია (Davutoğlu, 2012:32).

გენოციდის საბოლოოდ აღიარებით ვაშინგტონი, თურქეთის სახით, მნიშვნელოვან პარტნიორს დაკარგავდა. ყველა ელოდა, რომ სომეხთა გენოციდის 100 წლისთავისადმი მიძღვნილ მიმართვაში აშშ-ის პრეზიდენტი ბ. ობამა სიტყვა „გენოციდს“ გამოიყენებდა, თუმცა ეს არ მოხდა. ამით მან „განარისხა“ სომეხები, მაგრამ თურქეთთან ერთგვარი „შერიგების“ სურვილი გამოავლინა (ზარაკ ობამას საგარეო პოლიტიკა, 2010).

2.1.2. თურქეთ - აშშ-ის ურთიერთობა და ისრაელის საკითხი

თურქეთსა და აშშ-ს შორის უთანხმოების კიდევ ერთი მიზეზი ისრაელია. მას შემდეგ, რაც 1952 წელს თურქეთი ნატოში გაწევრიანდა, ანკარასა და თელ-ავივს შორის მჭიდრო ურთიერთობები ჩამოყალიბდა. ისრაელი თურქეთისთვის,

სხვასთან ერთად, იარაღის ერთ-ერთი მთავარი მიმწოდებელიც გახდა.

XXI საუკუნის დამდეგისათვის, თურქეთი ისრაელ-ისათვის, სიახლოვით, მეორე ადგილზე იყო, აშშ-ის შემდეგ. მიუხედავად ტრადიციული მოკავშირეობისა, დღეისათვის ურთიერთობა ამ ორ სახელმწიფოს შორის საგრძნობლად გაცივდა.

ურთიერთობა დაიძაბა 2008 წელს, როცა ისრაელმა ღაზას

სექტორს შეუტია, რასაც დაახლოებით 1400 პალესტინელი შეეწირა. სწორედ ამ ფაქტის გამო უთხრა დავოსის მსოფლიო ეკონომიკურ ფორუმზე რეჯევ თაიფ

ერდოღანმა ისრაელის პრემიერ-მინისტრ შიმონ პერესს: „თქვენ, ებრაელებმა, კარგად იცით, როგორ დახოცოთ ადამიანები“. თურქეთი ისრაელს დაემუქრა, რომ, თუ ის გააგრძელებდა საომარ კამპანიას ღაზას სექტორში, ანკარა სერიოზულად იმოქმედებდა. აშშ-ის ჩარევის შედეგად ისრაელმა შეაჩერა საომარი კამპანია და ანკარასა და თელ-ავივს შორის დაძაბულობაც იმ ეტაპზე განიმუხტა.

2009 წლის ოქტომბრის დასაწყისში ანკარამ ისრაელს არ მისცა უფლება მონაწილეობა მიეღო თურქეთის ტერიტორიაზე მიმდინარე ნატოს სამხედრო წვრთნებში. იმდროინდელი პრემიერ-მინისტრის რ. თ. ერდოღანის განმარტებით, ეს

ნაბიჯი მას გადაადგმევინა საზოგადოებრივმა აზრმა, რომელიც არაკეთილგანწყობილი იყო თელ-ავივისადმი ღაზის სექტორში ისრაელი სამხედროების მოქმედებების გამო,

თუმცა ზოგიერთი ექსპერტი ერდოლანის ამ გადაწყვეტილებას სხვა მიზეზით ხსნის და ვარაუდობს, რომ ერდოლანის ეს ნაბიჯი, შესაძლოა, რ.თ. ერდოლანი, შ. პერესი მინიშნებდეს მნიშვნელოვან გეოპოლიტიკურ ცვლილებაზე ახლო აღმოსავლეთში (კუპრეიშვილი, 2016: 58).

თურქეთ-ისრაელს შორის დამაბულობამ პიკს მიაღწია 2010 წლის 31 მაისს, როცა ისრაელმა იერიში მიიტანა თურქეთის დროშის ქვეშ მცურავ გემზე, რომელსაც ჰუმანიტარული ტვირთი უნდა შეეტანა პალესტინაში და ეს თავდაცვის აუცილებლობით ახსნა (ჯენტლესონი, 2015: 634). ამ ინციდენტის შედეგად თურქეთის 9 მოქალაქე დაიღუპა. ანკარა ინციდენტის საერთაშორისო გამოძიებას ითხოვდა, თუმცა ხვდებოდა, რომ აშშ ისრაელის „დასასჯელ“ კონკრეტულ ნაბიჯებს არ გადადგამდა. ამ თვალსაზრისით, საინტერესოა თურქეთის ყოფილი საგარეო საქმეთა მინისტრის, ახმედ დავუდოღლუს, განცხადება - „ფსიქოლოგიურად ისრაელის თავდასხმა თურქეთისთვის 11 სექტემბრის ტერორისტული აქტის მსგავსია. ჩვენ არ გავჩუმდებით.

თურქეთი არ არის კმაყოფილი ამერიკის ქმედებებით“ (**ბარაკ ობამას საგარეო პოლიტიკა, 2010**).

2.1.3. თურქეთ - აშშ-ის ურთიერთობა და ირანის საკითხი

აშშ-სა და თურქეთს შორის დამაბულობის მესამე წყარო არის

ირანის საკითხი. ვაშინგტონს მიაჩნია, რომ ირანის შესაჩერებელი დიპლომატიური საშუალებები ამოწურულია. ეს კი ხელს არ აძლევს თურქეთს, რომელიც

ცდილობს ირანთან კარგი ურთიერთობა შეინარჩუნოს და ყველა პრობლემა მოაგვაროს. რ. თ. ერდოღანის განცხადებით, „დიპლომატიას, დიპლომატიას და მხოლოდ დიპლომატიას შეუძლია ირანული პრობლემის მოგვარება“ (**ბარაკ ობამას საგარეო პოლიტიკა, 2010**).

აშშ-ს უკიდურესად აღიზიანებდა თურქეთის მიერ ირანის ბირთვული პროგრამის მხარდაჭერა. შეიძლება ითქვას, რომ იმ მომენტში ანკარა თეირანის ისლამური დიქტატურის დიპლომატიურ მოკავშირედ იქცა. თურქეთი და ირანი ცდილობდნენ ბირთვული სათბობის გაცვლის იმ გეგმის რეანიმირებას, რომელიც ობამას ადმინისტრაციამ 2009 წელს ახსენა.

ცხადია, თურქეთმა, გაეროს უშიშროების საბჭოს არამუდმივმა წევრმა, 2010 წლის მარტში ირანისათვის დამატებითი

სანქციების დაკისრებაზე უარის თქმით, დასავლეთის უკმაყოფილება გამოიწვია.

აღსანიშნავია, თურქეთის პრეზიდენტ რეჯეფ თაიფ ერდოღანის 2010 წლის ვიზიტი ირანში, სადაც მან ბრალი დასდო დასავლეთს „ორმაგი სტანდარტებით მოქმედებაში“ და ირანის მიმართ უსამართლო დამოკიდებულებაში, ამასთან განაცხადა, რომ „ხმები ირანის სამხედრო ბირთვული პროგრამის შესახებ დაუსაბუთებელია და შესაძლოა სიმართლეს არ შეესაბამებოდეს“. უნდა ითქვას, რომ აღნიშნული პოზიცია თურქეთის მხრიდან მოულოდნელი იყო დასავლეთისათვის.

თურქეთი ძალიან აქტიურად იყო ჩართული ირანისა და 5+1 ფორმატის მოლაპარაკებებში, რომელიც გაიმართა 2013 წლის 26 თებერვალს, ყაზახეთში და რომელშიც მონაწილეობდა ამერიკის შეერთებული შტატები, საფრანგეთი, რუსეთი, ჩინეთი, ბრიტანეთი და გერმანია. მისასალმებელია, რომ ეკონომიკური კუთხით, პრობლემა მშვიდობიანად მოგვარდა და ირანი სანქციებისგან ნაწილობრივ გათავისუფლდა.

ანკარის ამჟამინდელი კურსი ირანს საშუალებას აძლევს ეკონომიკური ზეწოლისადმი უფრო გამძლე იყოს და რეგიონში ირანის გავლენის გაძლიერებას შეუწყოს ხელი, რაც მომავალში, სტრატეგიული თვალსაზრისით, შეიძლება ყველაზე არასწორი გათვლა გახდეს თურქეთის მხრიდან. თუმცა, სუნიტური თურქეთის და შიიტური ირანის კონკურენციამ, დღეს ახლო აღმოსა-

ვლეთში შექმნილი ვითარებიდან გამომდინარე, შეიძლება მიიღოს მწვავე და ღია ხასიათი.

2.1.4. ახლო აღმოსავლეთის თანამედროვე პრობლემების გავლენა თურქეთ-აშშ-ის ურთიერთობებზე

თანამედროვე ახლო აღმოსავლეთში მიმდინარე გეოპოლიტიკური ვითარების ფონზე რესპუბლიკური თურქეთი სულ უფრო და უფრო დამოუკიდებელი საგარეო პოლიტიკის გამტარებელი ხდება.

არსებული რეალობიდან გამომდინარე, თურქეთის პოლიტიკურ სცენაზე, აქტიურად მიდის საუბარი აშშ-ის, რუსეთით ჩანაცვლების შესახებ. დღეს რუსეთსა და თურქეთს ბევრ სფეროში გააჩნიათ ახლო ურთიერთობა. მათ შორის, სამხედრო და უსაფრთხოების საკითხებშიც. თუმცა, ეს არ არის სტრატეგიული მოკავშირეობა.

იმისთვის, რომ ქვეყნებმა სტრატეგიულ დონეზე ითანამშრომლონ, მათ გრძელვადიანი საერთო მიზნები უნდა გააჩნდეთ. თურქეთი ნატოს წევრი ქვეყანაა, ამ გაერთიანების დატოვებას ის ამ ეტაპზე არ აპირებს. რუსეთი კი მთავარ საფრთხედ ნატოს მიიჩნევს. შესაბამისად, მოსკოვი და ანკარა ფრონტის სხვადასხვა მხარეს არიან. აქედან გამომდინარე,

საფუძველს მოკლებულია საუბარი მათ სტრატეგიულ თანამშრომლობაზე (მაკარაძე, 2018(ბ):426).

სხვა საკითხია ტაქტიკური სახის თანამშრომლობა, რაც ჩანს კიდევ რუსეთ-თურქეთის შემთხვევაში. ცხადია, რომ მათ შორის თანამშრომლობის ერთ-ერთი ძირითადი მიზეზი სირიაში მიმდინარე პროცესებია. მხარეებმა, აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით, მიაღწიეს იმ შეთანხმებას, რომელიც მისაღები იქნებოდა ორივე მხარისათვის.

ამ მომენტისთვის მოსკოვსა და თეირანს სურთ, რომ, ჩრდილოეთ სირიიდან ამერიკელი სამხედროების გასვლის შემთხვევაში, აქ დამასკომ ადადგინოს კონტროლი, ხოლო ანკარისთვის პრიორიტეტული იქნება საკუთარი საზღვრის სიახლოვეს ბუფერული ზონის შექმნა.

ამ პოზიციებით, შეიძლება მხარეებმა ტერიტორიებიც გაცვალონ. მაგალითად, თურქეთმა „მიიღოს“ მანბიჯის რეგიონი და სანაცვლოდ „დათმოს“ იდლიბის პროვინცია. ვფიქრობთ, უახლოეს პერიოდში კონკრეტულად გამოჩნდება, თუ რაზე შეძლეს ან ვერ შეძლეს მხარეებმა შეთანხმება.

აშშ-ის პრეზიდენტის დ. ტრამპის მიერ ბოლო პერიოდში გაკეთებულმა განცხადებამ, სირიიდან აშშ-ის ჯარების გაყვანასთან დაკავშირებით, ამერიკაში დიდი გამოხმაურება გამოიწვია.

შეერთებულ შტატებსა და მთელ მსოფლიოში კიდევ დიდხანს გაგრძელდება კამათი მისი გადაწყვეტილებების აკვარგიანობაზე.

ტრამპის განცხადებების დაბალანსების საქმეში თითქმის მთელი შეერთებული შტატების სახელმწიფო მანქანა ჩაერთო. დღეს ვაშინგტონში უკვე აღარ მიდის საუბარი სირიიდან დაჩქარებულ გასვლაზე, ისმის სხვადასხვა დათქმები და პირობები, რაც აშშ-ის გრძელვადიანი ეროვნული ინტერესების დაცვაა.

ტრამპის მიერ სირიიდან ამერიკული ჯარების გადაწყვეტილების სისრულეში სწრაფად მოყვანის შემთხვევაში, შესაძლებელია შემდეგი შედეგების მიღება:

- რეგიონში საგრძნობლად შემცირდება აშშ-ის გავლენა, სამაგიეროდ, გაიზრდება რუსეთის, ირანისა და ასადის რეჟიმის წონა;

- მნიშვნელოვანი ჩრდილი მიადგება აშშ-ის პრესტიჟს საერთაშორისო არენაზე. იმ ქვეყნებსა და ძალებს, რომლებიც მომავალში აშშ-თან მოკავშირეობაზე იფიქრებენ, სირიის შემთხვევის გათვალისწინება აუცილებლად მოუწევთ;

- რუსეთი, ასადის რეჟიმი, ირანი და თურქეთი ძალის გამოყენებით ან შეთანხმებით შეეცდებიან ჩრდ. სირიის იმ ტერიტორიის (ქვეყნის ტერიტორიის დაახლოებით 30%-ის) დაკავებას, რომელსაც ამჟამად პროქურთული სამხედრო ძალა - YPG

(„სახალხო თავდაცვის ნაწილები“) აკონტროლებს. შედეგად, ძალთა ბალანსი ადგილზე მნიშვნელოვნად შეიცვლება;

- ასეთ ფონზე YPG-ს ნაკლებად ეცლება „დაეშთან“ (იგივე ე.წ. „ისლამურ სახელმწიფოს“) საბრძოლველად. ამიტომ მოსალოდნელია, რომ ეს უკანასკნელი ხელახლა გააქტიურდება (2019 წელს გააქტიურდა კიდევ) მითუმეტეს, რომ „დაეშს“ რეგიონში დაახლოებით 14 000 მებრძოლი ჰყავს;

- ვინაიდან ანკარა მთავარ ეგზისტენციურ საფრთხედ YPG-ს მიიჩნევს, მის წინააღმდეგ ოპერაციის დასაწყებად აუცილებელი გახდება მოსკოვთან კოორდინაცია, თუნდაც იმიტომ, რომ სირიის საჰაერო სივრცის მნიშვნელოვან ნაწილს, 2015 წლის შემოდგომის შემდეგ, რუსეთი აკონტროლებს. შედეგად, შესაძლოა, გაიზარდოს თურქეთის რუსეთზე დამოკიდებულების ხარისხი;

- ირანის პოზიციების გაძლიერების შესაბამისად, უსაფრთხოების დამატებითი პრობლემები შეექმნება ისრაელს. ირანიდან მომდინარე საფრთხის გასანეიტრალებლად ის იძულებული გახდება, გააძლიეროს შეტევათა ინტენსიურობა და, ამ მიზნით, კიდევ უფრო მეტად ითანამშრომლოს მოსკოვთან, რაც ასევე გაზრდის რუსეთზე მისი დამოკიდებულების ხარისხს;

- რეგიონიდან აშშ-ის გასვლის პარალელურად, ირანისთვის აღარ იარსებებდა შემაკავებელი ფაქტორი და გამორიცხული არ

იქნებოდა, რომ მას ისრაელისთვის სამხედრო პასუხის გაცემის ცდუნება გასჩენოდა, ამას კი შესაძლოა ახლო აღმოსავლეთის მთელ რეგიონში გაუთვალისწინებელი შედეგები მოჰყვეს.

რაც შეეხება აშშ-ის სტრატეგიას, ბევრი პრობლემა სწორედ იქიდან გამომდინარეობს, რომ ამ ეტაპზე ვაშინგტონს, გრძელვადიანი, გამოკვეთილი სტრატეგიული გეგმა არ გააჩნია ახლო აღმოსავლეთთან მიმართებით, ან გააჩნია და ამ ეტაპზე პოლიტიკური თამაშის აღნიშნულ მეთოდს იყენებს.

ისმება კითხვა - **რა ინტერესები აქვთ სირიაში ძირითად მოთამაშეებს - რუსეთს, აშშ-ს, თურქეთს, ირანსა და ისრაელს?** უმეტეს შემთხვევაში ეს ინტერესები ერთმანეთისგან რადიკალურად განსხვავდება, რის გამოც აღნიშნული სახელმწიფოები ხშირად ერთმანეთსაც უპირისპირდებიან. ამიტომაც ვერ ხერხდება აქ ხანგრძლივი მშვიდობის დამყარება.

რუსეთმა 2015 წელს დაწყებული საჰაერო ინტერვენციით შეძლო სიტუაციის ასადის სასარგებლოდ შემობრუნება, მაგრამ ვერ მიაღწია მთავარ მიზანს - დასავლეთის თვალში იგი მაინც ვერ იქცა წამყვან ძალად, რომელსაც შეეძლება გლობალური მასშტაბის პრობლემების მოგვარება და გარიგებებზე წასვლა. მოსკოვი კი აქტიურად უჭერს მხარს ასადის რეჟიმს.

ამ ეტაპზე რუსეთის ინტერესებშია სირიაში ასადის რეჟიმის შენარჩუნება იმგვარად, რომ ეს უკანასკნელი მაქსიმალურად

გახდეს კრემლზე დამოკიდებული. პარალელურად, მოსკოვს სურს სირიაში საკუთარი სამხედრო ბაზების შენარჩუნება და საჭიროების შემთხვევაში მისი გაფართოება.

ვაშინგტონმა სირიის კონფლიქტის დაწყების შემდეგ რამდენჯერმე შეცვალა ამ ქვეყნის მიმართ საკუთარი დამოკიდებულება. ამ ეტაპზე აშშ-ის ინტერესს წარმოადგენს ისეთი სიტუაციის შექმნა, რომ მას აქედან ტერორიზმის საფრთხე აღარ დაემუქროს.

თუ სირიის კონფლიქტის დაწყებისას (2011 წ.) ანკარის მთავარ მიზანს ასადის რეჟიმის დამხობა და ხელისუფლებაში სუნიტების მოსვლა წარმოადგენდა, რუსეთის მიერ სიტუაციის ასადის რეჟიმის სასარგებლოდ შემობრუნების შემდეგ მისი გეგმები შეიკვეცა - ახლა თურქეთი ნებისმიერ ფასად ცდილობს არ დაუშვას ქურთული სახელმწიფოს შექმნა სირიის ტერიტორიაზე. ამ საკითხში იგი დიდი ხნის განმავლობაში ეწინააღმდეგებოდა ნატოში უმთავრეს მოკავშირეს, აშშ-ს, რომელიც სირიაში სწორედ პროქურთულ ძალებს ეყრდნობა.

ანკარის გეგმებშია, აშშ-ის სირიიდან გასვლის შემდეგ, კვლავ განაგრძოს სამხედრო ოპერაციები მანბიჯის რეგიონსა და მდინარე ევფრატის აღმოსავლეთით.

ასადის რეჟიმის შენარჩუნება წარმოადგენს როგორც რუსეთის, ისე ირანის მიზანს. ოლონდ განსხვავება ისაა, რომ თეირანი

ადგილზე ცოცხალი ძალითაც იბრძვის და მიაჩნია, რომ მას აქ შეუძლია სახმელეთო ბაზების შექმნა, რასაც ისრაელი, ბუნებრივია, საკუთარი არსებობის მთავარ საფრთხედ მიიჩნევს.

ცხადია, რომ ქურთული პრობლემა ანკარის თავსატეხია, პრეზიდენტმა დ. ტრამპმა ერდოღანი გააფრთხილა, რომ სირიიდან ამერიკელების გასვლის შემდეგ არ დაეწყო სამხედრო მოქმედებები. ქურთებით დასახლებულ მოსაზღვრე ტერიტორიების მახლობლად თურქეთს ისეთი რაოდენობის ტექნიკა და ცოცხალი ძალა ჰყავს გადასროლილი, წარმოუდგენელიც კია, იქ ვითარება არ გამწვავდეს.

თურქეთი ანგარიშგასაწევი ძალაა რეგიონში. ოფიციალური ანკარა YPG-ს განიხილავს მსოფლიოს მრავალი ქვეყნის მიერ ტერორისტულ ორგანიზაციად აღიარებული PKK-ს („ქურთისტანის მუშათა პარტია“) გაგრძელებად.

თურქეთი შიშობს, რომ სირიაში დანთებული ცეცხლი შესაძლოა მასაც გადაედოს. ამიტომ, ბუნებრივია, ჩრდილოეთ სირიაში შექმნილ სიტუაციას საკუთარი უსაფრთხოებისთვის ეგზისტენციურ საფრთხედ განიხილავს. სწორედ ამ გეგმებს უკავშირდებოდა თურქეთის მიერ ჩატარებული სამხედრო ოპერაციები - „ეფრატის ფარი“ (2016-2017 წწ.) და „ზეთისხილის რტო“ (2018 წ.), მაგრამ თურქეთს არ სურს მასშტაბური სამხედრო მოქმედებების დაწყება ცალმხრივად, რუსეთთან და აშშ-თან

შეთანხმების გარეშე, რადგან ეს ძალზედ დიდი რისკების შემცველია.

პერმანენტულად მწვავედება ურთიერთობა ისრაელსა და ირანს შორის. გასაგებია, რომ თეირანს სირიაში თავისი ინტერესები გააჩნია, მაგრამ ისრაელიც იძულებულია ყველაფერი გააკეთოს იმისთვის, რომ ირანი სირიაში არ გაძლიერდეს.

თეირანმა ჯერ ერაყში, ახლა კი სირიაში პოზიციების გაძლიერების შემდეგ პირველად შეძლო სახმელეთო გზით მიახლოებოდა მთავარ მოწინააღმდეგეს რეგიონში - ისრაელს. სწორედ ეს გარემოება იწვევს ისრაელის მკვეთრ ნაბიჯებს, რომელიც დროდადრო ბომბავს ირანის პოზიციებს სირიის ტერიტორიაზე.

ისრაელის სიახლოვეს განლაგებული პროირანული „ჰეზბოლასის“ და „ჰამასის“ შეიარაღებაში 170 000-ზე მეტი რაკეტაა. ამის გარდა, სერიოზული შეიარაღებაა სირიის ტერიტორიაზე მდებარე ირანულ ნაწილებში, რომლის მხოლოდ 5%-ის განადგურება შეძლო ისრაელმა პერიოდული დაბომბვებით. ეს ყველაფერი აჩვენებს, რამდენად სერიოზულ რისკებს შეიცავს რეგიონში შექმნილი სიტუაცია (**ხოზრევანიძე, 2019:54**).

ამ ყველაფრის ფონზე არ ცხრება დაპირისპირებაც ირანსა და საუდის არაბეთს შორის.

დღეს ახლო აღმოსავლეთში ორი მთავარი გაერთიანებაა, რომლებიც ერთმანეთს უპირისპირდებიან.

ერთ მხარეს, რომელსაც ვაშინგტონი მფარველობს, არიან ძირითადად სუნიტური არაბული ქვეყნები - გაერთიანებული არაბული საემიროები, ბაჰრეინი, ქუვეითი, იორდანია და მაროკო. მათ მოკავშირედ ასევე მოიაზრება ისრაელი, მაგრამ, არაბულ ქვეყნებთან მისი პრობლემური ურთიერთობების გამო, ეს მოკავშირეობა ოფიციალურ დონეზე ნაკლებად შესამჩნევია.

მეორე მხარეს კი, ირანის ისლამური რესპუბლიკა, შიიტური ქვეყნები და პროირანული დაჯგუფებები - ერაყი, ასადის რეჟიმი სირიაში, „ჰეზბოლაჰი“ (არაბ. „ალაჰის პარტია“) ლიბანში, დაჯგუფება „ჰუსიტები“ იემენში და ა.შ.

ირანმა, განსაკუთრებით ბოლო წლებში, შეძლო კარგად ორგანიზებული პროირანული საერთაშორისო ქსელის შექმნა ახლო აღმოსავლეთის ქვეყნებში. აღნიშნულ ქსელს სხვანაირად „წინააღმდეგობის ღერძსაც“ უწოდებენ და მისი მიზანი ირანის გავლენის გაზრდაა რეგიონში, თუმცა, არც საუდის არაბეთის გარშემო შემოკრებილი სუნიტური კოალიციაა უმოქმედოდ დარჩენილი, რადგან ოფიციალურ ერ-რიადს (საუდის არაბეთის დედაქალაქი) მიაჩნია, რომ თეირანი მას გეოპოლიტიკურ ალყაში აქცევს.

თურქეთი და აშშ ერთმანეთის მიმართ უკიდურესი უნდობლობითაა განმსჭვალული. შედეგად ვიღებთ მზარდ დაპირისპირებას გამყოფ ხაზებზე - სირიაში, ერაყში, იემენში,

პალესტინაში, ლიბანში და ა.შ., სადაც მხარეები ერთმანეთს ე.წ. Proxy-ების (ადგილზე საკუთარი მომხრეები) საშუალებით ებრძვიან.

ისტორიულ და, თანამედროვე კონტექსტიდან გამო-
მდინარე უახლოეს პერიოდში ნაკლებად მოსალოდნელია ირან -
საუდის არაბეთის დაპირისპირების აღმოფხვრაც, რამდენადაც
მხარეები სუნიტური და შიიტური სამყაროს ლიდერობაზე
აცხადებენ პრეტენზიებს, რაც უარყოფითად აისახება ახლო
აღმოსავლეთში შექმნილ ისედაც ფეთქებად, საშიშ სიტუაციაზე.

მართალია, მხარეებს ჰყოფნით გონიერება და თავს იკავ-
ებენ ერთმანეთის წინააღმდეგ პირდაპირი დაპირისპირებისაგან,
მაგრამ ახლო აღმოსავლეთში შექმნილი სიტუაცია საკუთარ
თავში შეიცავს საფრთხეს, რომ რიგითი ინციდენტი დიდ კონფრ-
ონტაციაში გადაიზარდოს.

ახლო აღმოსავლეთი კვლავ რჩება მსოფლიოს ერთ-ერთ
ყველაზე დამაბულ რეგიონად. სამწუხაროდ, სხვადასხვა ობი-
ექტური მიზეზების გამო სიტუაციის უკეთესობისკენ შეცვლა აქ
ნაკლებადაა მოსალოდნელი, ისედაც რთული მდგომარეობის
გაუარესება კი ადვილადაა შესაძლებელი.

მას შემდეგ, რაც მოსკოვმა შეძლო სირიაში ასადის რეჟიმის
შენარჩუნება სულ უფრო ნაკლებად გაიგონებთ საუბარს ახლო
აღმოსავლეთში რადიკალიზმსა და ტერორიზმზე.

მართალია, ახლო აღმოსავლეთში რადიკალიზმსა და ტერორიზმზე საუბარი ნაკლებადაა, მაგრამ საფრთხე არ გამქრალა, რადგან ეს ჯგუფები ისევ ძლიერია.

2018 წლისთვის ჯიჰადისტთა რიცხვი 230 000 იყო. შედარებისთვის, მათი რაოდენობა 2007 წელს 60 000-ს არ აღემატებოდა.

„დაეშმა“ გარკვეულწილად დაკარგა კონტროლი მნიშვნელოვან ტერიტორიებზე სირიასა და ერაყში, მაგრამ, მთელი რიგი მიზეზების გამო, ჯიჰადისტური მოძრაობა შორსაა დამარცხებისგან. მეტიც, ჯიჰადისტები, სარგებლობენ რა თანამედროვე ტექნოლოგიური მიღწევებით, ახალი სახის საფრთხეებს ქმნიან მთელს მსოფლიოში, რასთან გამკლავებაც ხშირ შემთხვევაში უჭირთ არა მხოლოდ პატარა, არამედ დიდ ქვეყნებსაც.

მართალია, გასულ წლებთან შედარებით, 2018 წელს ევროპაში ნაკლები ბომბი აფეთქდა, სამაგიეროდ, მრავალფეროვანი გახდა თავდასხმის საშუალებები და იარაღი. ახლა ტერაქტების მოსაწყობად სულ უფრო და უფრო ინტენსიურად იყენებენ ავტომანქანებსა და სხვა ბლაგვ საგნებს. ამას კი უკვე არ სჭირდება ჯგუფის ან ჯგუფების მომზადება, გადაადგილება, ერთმანეთში კომუნიკაცია და ა.შ., რაც წარსულში ზრდიდა მათი აღმოჩენის ალბათობას.

ახლა ახალი ტაქტიკით ტერაქტი ერთმა ადამიანმაც შეიძლება მოაწყოს, რის გამოც მის შესახებ წინასწარი ინფორმაციის

მოპოვება და პრევენცია გართულებულია. ამასთან, ჯიჰადისტებს დიდი ავტონომიურობა ეძლევათ. ხშირ შემთხვევაში ისინი თავად ირჩევენ ტერაქტის ჩატარების ადგილს, თარიღს და იარაღს, რის შესახებაც აღარაა საჭირო ინფორმაციის გაცვლა. ესეც, თავის მხრივ, აფერხებს ინფორმაციის გაჟონვის შესაძლებლობას (ბატიაშვილი, 2019).

აქვე დამატებით იკვეთება რამდენიმე მიზეზი, რის გამოც მომავალში კიდევ უფრო გაძნელდება მონიტორინგის პროცესი. სწრაფი ტემპით ვითარდება ტექნოლოგიები, რაც ახალ შესაძლებლობებს აძლევს ჯიჰადისტებს. ახალ ტექნოლოგიებს შორის უნდა აღინიშნოს დრონები, რომლებიც გამოიყენება როგორც სადაზვერვო, ისე თავდასხმითი ოპერაციებისას. დღეს დრონები გაიფადა და ადვილად ხელმისაწვდომია. უფრო მეტიც, მისი შექმნა კერძო პირებსაც შეუძლიათ.

ისმება კითხვა - თურქეთ-აშშ-ის დაპირისპირება ახლო აღმოსავლეთში მიმდინარე გეოპოლიტიკური დინამიკის კრილში, რა საფრთხეებისა და გამოწვევების წინაშე აყენებს საქართველოს?

მართალია, ბოლო პერიოდში ჯიჰადისტების მიერ კონტროლირებადი ტერიტორიების ზომა შემცირდა, მაგრამ მათ დაიწყეს თავშესაფრების ძიება სიტუაციის დაზვერვის, დასვენების, გამოზამთრების, მკურნალობისა და სხვა მიზნებით. ისინი,

უპირველეს ყოვლისა, იმ მიმართულებით მოძრაობენ, სადაც, მათი აზრით, ადვილია შეღწევა, გადაადგილება და გაჩერება.

სწორედ ამ კონტექსტში უნდა განვიხილოთ 2017 წლის ბოლოს საქართველოში ჩატაევსა და მის რაზმთან დაკავშირებული ინციდენტი, როდესაც სირიიდან თურქეთში გადასულმა ჯიჰადისტებმა საქართველოში მოახერხეს შემოსვლა.

ამ შემთხვევებმაც გვიჩვენა, საქართველოს სიახლოვეს კონფლიქტის დროში გაწეულა უარყოფითად აისახება ჩვენი ქვეყნის უსაფრთხოებაზე. შეინიშნება როგორც საერთაშორისო ტერორისტული ორგანიზაციებისთვის მებრძოლების რეკრუტირების, მიმოსვლის, ისე საექვო წარმომავლობის ფინანსებისა და იდეოლოგიის საქართველოში შემოდინების შემთხვევები.

საქართველო პატარა ქვეყანაა და, შესაბამისად, შეზღუდულია მისი შესაძლებლობები, გავლენა იქონიოს სირიაში მოვლენათა განვითარებაზე. ამიტომ ერთადერთი, რისი გაკეთებაც ამ მომენტისთვის ჩვენს ქვეყანას შეუძლია, არის ახლო აღმოსავლეთში განვითარებული მოვლენების ყურადღებით დაკვირვება, რათა, საჭიროების შემთხვევაში, მყისიერად მოხდეს საფრთხეებზე რეაგირება.

2.2. თურქეთ - აშშ-ის ეკონომიკური ურთიერთობა

„ცივი ომის“ შემდგომ პერიოდში, მიუხედავად თურქეთ - აშშ-ს შორის არსებული რიგი უთანხმოებისა, ეკონომიკური პარტნიორობა მათ შორის კვლავ ვითარდება.

თურქეთის რესპუბლიკა აღმოსავლეთ ევროპისა და ახლო აღმოსავლეთის ერთ-ერთი ყველაზე დიდი ეკონომიკის მქონე

ქვეყანაა. თურქეთის რესპუბლიკა აშშ-ის პოლიტიკოსების თვალში არის პოლიტიკური და სტრატეგიული მნიშვნელობის ქვეყანა. ორივე

რ. ტ. ერდოღანი, ბ. ობამა მხარე ცდილობს ეკონომიკური თანამშრომლობა გახდეს უფრო მნიშვნელოვანი და საყურადღებო.

მიუხედავად იმისა, რომ აშშ 3,9 ტრილიონი დოლარით მსოფლიოში ყველაზე მეტი საგარეო ინვესტიციების მფლობელია, თურქეთის მიერ ამ რაოდენობიდან მიღებული წილი შეადგენს მხოლოდ 5,7 მილიარდ დოლარს, რაც ძალიან მცირე მაჩვენებელია (www.Census.gov:Kasim 2011). ამ ინვესტიციების დაახლოებით ნახევარი განხორციელდა ბოლო წლებში, მაშინ, როდესაც თურქეთში მიმდინარეობდა პოლიტიკური და ეკონომიკური სტაბილურობის მისაღწევი ღონისძიებები. აშშ-ში თურქული ინვესტიციები შედარებით უფრო მცირეა (ვარაუდობენ, რომ 2 მილიარდ დოლარზე ნაკლები), მაგრამ არ უნდა

დაგვავიწყდეს, რომ ბოლო პერიოდამდე თურქეთი არ იყო ინვესტიციების ექსპორტიორი ქვეყანა (Özel, Yilmaz, 2011: 79).

სავაჭრო სფეროში თურქეთ - აშშ-ის ურთიერთობამ 2010 წლისთვის მიაღწია 300 მილიარდ დოლარს ([www. trade.ec.europa.eu](http://www.trade.ec.europa.eu): Kasim, 2011). აშშ-ის ბაზარს უჭირავს თურქეთის ექსპორტის მხოლოდ 3,9%, იმპორტისას კი - 4,8%. თურქეთის წილი აშშ-ის სავაჭრო ბაზარზე ძალიან მნიშვნელოვანია.

თურქეთის ღია და მრავალფეროვანი ეკონომიკა ხელს უწყობს მყარი დემოკრატიისათვის საჭირო ძირითადი ეროვნული აქტივობების განვითარებას. თურქეთი, შედარებით განვითარებული ეკონომიკით, შეიძლება იყოს მაგალითი რეგიონში არსებული ქვეყნებისათვის, როგორც ეკონომიკური, ასევე პოლიტიკური მხრივაც.

ეს მდგომარეობა, გრძელვადიან პერსპექტივაში თურქეთს აქცევს აშშ-ისთვის „ძირითად ეკონომიკურ პარტნიორად“ რეგიონში.

2009 წელს აშშ-ის პრეზიდენტი ბარაკ ობამა და თურქეთის პრეზიდენტი აბდულა გული შეთანხმდნენ, რომ ორ ქვეყანას შორის სტრატეგიული ეკონომიკური პარტნიორობის შემდგომი განმტკიცებისთვის საჭიროა მჭიდრო და ინტენსიური ეკონომიკური თანამშრომლობა. თურქეთი და აშშ ასევე უდიდეს ყურადღებას უთმობენ თანამშრომლობას ენერგეტიკის სფეროში, რომელიც მოიცავს როგორც ენერგოყაირათიანობას, ასევე

განახლებად წყაროებს. გარდა ამისა, მხარეები არ გამოორიცხავენ კომერციულ თანამშრომლობას ბირთვული ენერჯის შემუშავების მხრივაც. მოლაპარაკებების დროს, თურქეთი და აშშ შეთანხმდნენ, რომ აქტიურად ჩაერთვებიან ეკონომიკური პროექტების განხორციელებაში, ჩრდილოეთ აფრიკისა და ევრაზიის რეგიონებში.

თურქეთი აშშ-ის ბიზნესმენებისთვის პოტენციურად მზარდი ბაზარია. თავის მხრივ, აშშ უდიდესი ბაზარია თურქეთისთვის.

გამომდინარე იქიდან, რომ თურქეთი ევროპისა და აზიის გზაჯვარედინზე მდებარეობს და მეზობლებთან კარგი ეკონომიკური ურთიერთობა აქვს, ის აშშ-ისთვის მნიშვნელოვანი პარტნიორია ახლო აღმოსავლეთის, ჩრდილოეთ აფრიკისა და შუა აზიის ბაზრებში შედწევის თვალსაზრისით. აშშ-თან ერთად, თურქეთს შეუძლია დაეხმაროს ჩრდილოეთ აფრიკის ქვეყნებს მათი ეკონომიკის აღორძინებაში.

აშშ-ს სურს გააფართოვოს ეკონომიკური თანამშრომლობა თურქეთთან იმავე დონეზე, როგორც უკვე დიდი ხანია არსებობს ორ მოკავშირეს შორის სამხედრო და პოლიტიკურ სფეროებში.

როგორც პრეზიდენტმა ბ. ობამამ 2009 წელს თურქეთის პარლამენტში სიტყვით გამოსვლისას აღნიშნა: „თურქეთი აშშ-ის უმნიშვნელოვანესი მოკავშირე და ევროპის უმნიშვნელოვანესი

ნაწილია. თურქეთი და შეერთებული შტატები ერთად უნდა დადგნენ მსოფლიოში დღეს არსებული გამოწვევების გადასალახავად“ (გრიგალაშვილი, 2009: 89), მაგრამ ზოგჯერ დგება პერიოდი, როდესაც ურთიერთობა თურქეთსა და ამერიკის შეერთებულ შტატებს შორის განსაკუთრებით რთულდება. ამ მხრივ აღსანიშნავია, თურქეთში 2016 წლის 15 ივლისის სახელმწიფო გადატრიალების მცდელობის შემდეგ ორ ქვეყანას შორის დაძაბულობის პერიოდის დაწყება.

2.3. თურქეთ - აშშ-ის ურთიერთობა 2016 წლის 15 ივლისის არშემდგარი სახელმწიფო გადატრიალების შემდეგ

2016 წლის 15 ივლისს თურქეთში მომხდარ მოვლენებს გამოეხმაურა თეთრი სახლი, რომლის მიერ გავრცელებული ინფორმაციით, აშშ-ის პრეზიდენტი, ბარაკ ობამა, და სახელმწიფო მდივანი, ჯონ კერი, შეთანხმდნენ, რომ თურქეთში ყველა პარტიამ მხარი უნდა დაუჭიროს დემოკრატიულად არჩეულ მთავრობას, რათა თავიდან აიცილონ ძალადობა და სისხლისღვრა. აშშ-ის სახელმწიფო მდივანმა კონ კერიმ ხაზი გაუსვა, რომ მისი ქვეყნის სახელმწიფო დეპარტამენტი გააგრძელებდა ყურადღების გამახვილებას თურქეთში მყოფი ამერიკის შეერთებული შტატების მოქალაქეებზე.

გადატრიალების მცდელობათან დაკავშირებით, თურქეთის

ბექირ ერჯან ვანი

ხელისუფლებამ შესაბამისი ზომები მიიღო. სამხედრო გადატრიალებაში მონაწილეობის ბრალდებით სხვებთან ერთად დააკავეს გენერალი ბექირ ერჯან ვანიც, რომელიც თურქეთში, ნატოს ავიაბაზა „ინჯირლიკს“ მეთა-

ურობდა. ამასთან, მოახერხეს თავად ავიაბაზის ბლოკირება. აღნიშნულ ავიაბაზას კი აშშ და მისი მოკავშირეები სირიასა და ერაყში საავიაციო დარტყმების განსახორციელებლად იყენებდნენ (მაკარაძე, 2019:273).

„ინჯირლიკის“ ბაზის ბლოკირებამ ვაშინგტონში დიდი უკმაყოფილება და წინააღმდეგობა გამოიწვია. ამ საკითხთან დაკავშირებით, საინტერესოა შეერთებული შტატების სახელმწიფო მდივნის მოადგილისა და აზერბაიჯანში აშშ-ის ყოფილი ელჩის მეთიუ ბრაიზას მიერ „ამერიკის ხმისთვის“ მიცემული ინტერვიუ, რომელშიც განაცხადა, რომ „შეერთებული შტატები სრულ თანადგომას უცხადებს თურქეთის დემოკრატიულად არჩეულ სამოქალაქო მთავრობას“, - ასეთი იყო თეთრი სახლის პირველი რეაქცია თურქეთში მიმდინარე მოვლენებზე.

ამბოხების ცდის შემდეგ, თურქეთის მთავრობამ აშშ-ისგან მოითხოვა ფ. გიულენის ექსტრადიცია. პრეზიდენტმა ერდო-

ღანმა გაავრცელა განცხადება, სადაც ნათქვამი იყო, რომ ნები-
სმიერი ქვეყანა, რომელიც გიულენის პასუხისგებაში მიცემას არ
დაეხმარება, თურქეთის მტერია. სულ ცოტა ხნის წინ, ნატო-ს
სამიტზე განიხილავდნენ, როგორ დაეცვათ თურქეთი მეხუთე
მუხლით - „ისლამური სახელმწიფოსგან“, ახლა კი „ინჯირ-
ლიკის“ ბაზით ნატო-ს წევრი თურქეთი, სამხედრო ოპერაციებს
უზღუდავს ნატო-ს ქვეყნებს შეერთებული შტატების ჩათვლით.

აშშ თურქული მხარისთვის ფეთქულა გიულენის გადაცემას
არ აპირებს. ჟურნალი „The Wall Street“-ი წერს, რომ ოფიცია-
ლურმა ანკარამ ვერ წარადგინა საკმარისი მტკიცებულებები
სამხედრო გადატრიალების მცდელობის ორგანიზებასთან გიუ-
ლენის კავშირის შესახებ და შესაბამისად, ვერ დაარწმუნა ამერი-
კული მხარე გიულენის ექსტრადირების საჭიროებაში.

აშშ-ის ახალი პრეზიდენტი - დონალდ ტრამპი - აცხადებს,
რომ თურქეთის ლიდერს კანონის უზენაესობისა და დასავლური
სამართლიანობის სტანდარტების დაცვა მოუწევდა. New York
Times-თან ინტერვიუში, თურქეთში მიმდინარე მოვლენებზე
საუბრისას, მან აღნიშნა, რომ აფასებს ერდოღანის ქმედებებს: „მე
დიდად ვაფასებ ერდოღანის ქმედებებს, მან შეძლო და
სახელმწიფო გადატრიალების მცდელობა შეაჩერა. ზოგი ამბობს,
რომ ეს დადგმული იყო, თუმცა, მე ასე არ ვფიქრობ“ (მაკარაძე,
2019:274).

ამერიკის შეერთებული შტატების სახელმწიფო მდივანმა რექს ტილერსონმა, თურქეთთან მიმართებით, განაცხადა, რომ „თურქეთის პრეზიდენტ რეჯეფ თაიფ ერდოღანთან ერთად ხელმეორედ უნდა განვაახლოთ მუშაობა. თურქეთი ჩვენი უძველესი ნატოს წევრი ქვეყანაა. რეგიონში აშშ-ის ნაკლებად აქტიურობამ თურქეთი აიძულა, რომ რუსეთისკენ მიბრუნებულიყო. რუსეთი თურქეთის მუდმივი პარტნიორი არ არის და მათ ეს უნდა დავუმტკიცოთ, რომ თურქეთის ერთადერთი მოკავშირე ამერიკაა“ (ტილერსონი, 2017.01.12). აქვე აღვნიშნავთ, რომ რუსეთთან შედარებით აშშ-ს აქვს რეგიონზე ყველაზე დიდი სამხედრო-სტრატეგიული წვდომა.

რ. თ. ერდოღანი, დ. ტრამპი

2017 წლის 16 მაისს, თეთრ სახლში შედგა თურქეთის პრეზიდენტ რ. თ. ერდოღანის და აშშ-ის პრეზიდენტ დ. ტრამპის შეხვედრა, სადაც აშშ-ის პრეზიდენტმა მიანიშნა: „ჩვენ ყოველთვის კარგი ურთიერთობა გვქონდა თურქეთთან და ვაპირებთ, რომ მომავალშიც ასე განვაგრძოთ“ (მაკარაძე, 2019:275).

საბოლოო ჯამში, ერდოღანის მთავრობა აღმოჩნდა ისეთ ვითარებაში, როდესაც, ერთი მხრივ, რუსეთთან ურთიერთობების დაძაბვამ მნიშვნელოვანი დივიდენდები ვერცერთი

მიმართულებით ვერ მოუტანა, მეორე მხრივ, დასავლეთთან დაპირისპირება პიკს აღწევდა.

საერთოდ საინტერესოა, თუ როგორ აისახება თურქეთის 2015-2016 წლების პოლიტიკური კურსი მის ურთიერთობაზე აშშ-თან? ერდოღანის 2-3 წლის წინანდელმა საგარეო პოლიტიკამ ლამის ეჭვქვეშ დააყენა თურქეთისა და აშშ-ის პარტნიორობა. ხოლო 2017 წელს, მას შემდეგ, რაც ურთიერთობა თითქმის კვლავ დაათბო რუსეთთან, თურქეთის პოლიტიკა რუსეთთან მიმართებით უმთავრესად დამოკიდებული იქნება იმაზე, თუ რა თანამშრომლობას დაამყარებს ამერიკის შეერთებული შტატები ანკარასთან. ვფიქრობთ, აშშ-თან სტაბილური ურთიერთობები თურქეთს არ გაუჩენს სურვილს რუსეთში ემბოს მოკავშირე (მაკარაძე, 2017(ა):127).

კიდევ ერთი პრობლემა გაუჩნდა ანკარას სირიის მოვლენებთან დაკავშირებით. აქ თურქეთი აღმოჩნდა დიდი სახელმწიფოების ერთი მხრივ, აშშ-ისა და, მეორე მხრივ - რუსეთის თამაშის უნებლიე მონაწილე: ბოლო პერიოდში აშშ-ის მიერ სირიაში განხორციელებულმა დაბომბვებმა თურქეთის პოზიცია აშშ-ისკენ გადახარა. თურქეთი აღნიშნულ საკითხში, შეიძლება ითქვას, მერყევ პოზიციებს აფიქსირებს, მაგრამ სირიის ომში თურქეთს, ქურთების პრობლემებიდან გამომდინარე, გააჩნია თავისი ინტერესებიც, რომლებიც ანკარის ახალი კურსის ერთ-ერთი შემადგენელი ნაწილია.

თურქულ საზოგადოებაში ძალზე მაღალია ანტიდასავლური განწყობები, რაც ბუნებრივად აისახება პოლიტიკოსთა პოზიციებზე. ანტიდასავლური განწყობების მაღალ მაჩვენებელს ადასტურებს საზოგადოებრივი აზრის გამოკითხვაც. მაგალითისთვის მოვიტანთ 2009 და 2017 წლის კვლევებს.

2009 წელს, თურქეთის რამდენიმე უნივერსიტეტიდან სტუდენტთა ჯგუფმა საერთაშორისო ურთიერთობათა კავშირის - TUIÇ (Türkiye Uluslararası İlişkiler Çalışmaları) ხელშეწყობით, ჩაატარა კვლევები, საიდანაც ნათელი გახდა თურქი ხალხის უმრავლესობის უარყოფითი დამოკიდებულება აშშ-ის მიმართ.

კითხვა №1. - როგორია ორ ქვეყანას შორის ურთიერთობათა პერსპექტივები, როგორი ურთიერთობაა ამერიკასა და თურქეთს შორის მეგობრობის თვალსაზრისით?

შედეგი ასეთია: მოსახლეობის 27% თვლის მეგობრულად; 52% - არამეგობრულად; 17% - ნეიტრალურია და 4% - არ პასუხობს.

კითხვა №2. - რატომ ექცევა ამერიკა - თურქეთს მეგობრულად? გამოკითხულთა 23% - მა აღნიშნა, რომ ამერიკა თურქეთთან მიმართებით მხოლოდ საკუთარი ინტერესებით მოქმედებს; 10% ფიქრობს, რომ ამერიკას თურქეთის გაძლიერება ხელს არ აძლევს; 9% -ს მიაჩნია, რომ თურქეთი მუსლიმური სახელმწიფოა და 7% კი თვლის, რომ ამერიკის მიზანია, თურქეთის განადგურება და ხელში ჩაგდება.

კითხვა №3. - როგორია ამერიკა - თურქეთის ურთიერთობათა სამომავლო პერსპექტივა? გამოკითხულთა 53% დადებითად აფასებს; 24% - ურყოფითად; 19% - მა თავი შეიკავა, ხოლო 7% -მა უარი თქვა პასუხზე (TUIÇ AKADEMİ,2009).

CAP-ის (Center for American Progress) მიერ 2017 წლის ნოემბერში ჩატარებული კვლევის მიხედვით, თურქეთის მოსახლეობის 83% უარყოფითადაა განწყობილი აშშ-ის მიმართ (ბატიაშვილი, 2018:6).

აღსანიშნავია ის გარემოებაც, რომ თურქეთისათვის ანტი-ამერიკული განწყობები გრძელვადიანი მოვლენაა და მოკლე დროში შეუძლებელი იქნება მისი შეცვლა.

თურქეთ - ამერიკის შეერთებული შტატების დამაბულ პოლიტიკურ ურთიერთობას დაემატა 2017 წელს ამერიკელი ევანგელისტი მღვდელმსახურის, ენდრიუ ბრანსონის, დაკავების საკითხიც, რომელსაც ბრალი ედებოდა გიულენის ორგანიზაციასთან კავშირში (მღვდელმსახური ენდრიუ ბრანსონი, თურქეთის პრეზიდენტმა 2018 წლის ოქტომბერში შეიწყალა).

თურქეთ - აშშ-ის დამაბულობამ განსაკუთრებულ პიკს მიაღწია მას შემდეგ, როდესაც თურქეთმა გააფორმა ხელშეკრულება რუსული საჰაერო თავდაცვითი სისტემების S-400-ის რაკეტის შეძენაზე. ამერიკული მხარე დაჟინებით მოითხოვდა ანკარისგან უარი ეთქვა ამ ხელშეკრულებაზე, იმის გამო, რომ ეს ტექნიკურად შეუთავსებელი იყო დასავლურ შეიარ-

აღებასთან და შეუძლებელი იქნებოდა მისი ჩართვა ნატოს საერთო თავდაცვით სისტემაში.

აღნიშნულ საკითხს მოჰყვა ამერიკის ხელისუფლების მხრიდან თურქეთისადმი სანქციების შემოღება. ვაშინგტონმა გააორმაგა ტარიფები თურქეთიდან შეტანილ ფოლადსა და ალუმინზე. თურქულ ფოლადზე გადასახადი გახდა 50%, ხოლო ალუმინზე - 20%. საერთო ჯამში ამ ნაბიჯს გავლენა ექნება დაახლოებით 1,7 მლრდ. აშშ დოლარის ღირებულების თურქულ ნაწარმზე, რომელიც შედის აშშ-ის ბაზარზე **(ბატიაშვილი, 2018:6).**

აშშ-ის კონგრესმა შეაჩერა უახლესი მოდელის 100 ერთეული სამხედრო თვითმფრინავის - F-35-ის თურქეთისთვის გადაცემის პროცესი.

აშშ-ის სენატის საგარეო ურთიერთობების კომიტეტმა კი მხარი დაუჭირა კანონპროექტს, რომელიც ზღუდავდა თურქეთის მიერ მსოფლიო ბანკის, საერთაშორისო სავალუტო ფონდისა და სხვა საერთაშორისო საფინანსო ორგანიზაციებისგან სესხის აღების შესაძლებლობას.

შესაძლოა ჯარიმები დაწესდეს თურქეთის სახელმწიფო ბანკის „Halkbank“-ის წინააღმდეგაც, რომელმაც, აშშ-ის სანქციების გვერდის ავლით, გამართა ვაჭრობა ირანის ისლამურ რესპუბლიკასთან. მსგავსი ჯარიმები და სანქციები შესაძლოა დაუწესდეს სხვა თურქულ კერძო თუ სახელმწიფო

ორგანიზაციებსაც, რომლებიც, ირანის წინააღმდეგ დაწესებული ახალი სანქციების მიუხედავად, მასთან ვაჭრობის გაგრძელებას აპირებენ.

ზემოხსენებული სანქციების საპასუხოდ თურქეთმაც სანქციები დაუწესა ამერიკელ მაღალჩინოსნებს. ასევე გაზარდა ტარიფები აშშ-დან შემოტანილ საქონელზე და დაიწყო ამერიკული პროდუქციის (მათ შორის აიფონების) ბოიკოტი, თუმცა ამ ნაბიჯს, ბუნებრივია, ამერიკული ეკონომიკისთვის რამე მნიშვნელოვანი ზიანი არ მოუტანია.

აშშ-ის მიერ თურქეთის წინააღმდეგ დღემდე შემოდებულ სანქციებს რეალურზე მეტად ფსიქოლოგიური და სიმბოლური დატვირთვა ჰქონდა, თუმცა ესეც საკმარისი აღმოჩნდა რამდენიმე მიმართულებით სერიოზული პრობლემების წარმოსაქმნელად:

თურქულ - ამერიკულ ურთიერთობებში ორივე მხრიდან იმატა უნდობლობამ და გაურკვევლობამ. სანქციების შემოდებამ აჩვენა, თუ რამდენად სერიოზულია აშშ-ის პოზიცია, რომელიც არ აპირებს უკან დახევას.

თურქეთში მანამდეც არსებული ეკონომიკური პრობლემები კიდევ უფრო გაღრმავდა 2017 წლის ბოლოს და 2018 წლის დასაწყისში. აგვისტოს თვეში წლიური ინფლაციის დონემ 17,9%-ს მიაღწია, რაც ბოლო 15 წლის განმავლობაში ყველაზე მაღალი მაჩვენებელი იყო. შედეგად, აგვისტოსა და

სექტემბერში თურქეთში ფასებმა თითქმის ყველა პროდუქტსა და სერვისზე მოიმატა. მოსალოდნელია, რომ ინფლაცია მომავალშიც არაერთ პრობლემას შეუქმნის თურქეთის ეკონომიკას.

თურქული ლირის დევალვაციის გამო იმატა თურქეთის საგარეო ვალმა ლირებში, რომელთაგან 453 მლრდ. აშშ დოლარი სახელმწიფო, ხოლო 245 მლრდ. კი კერძო სექტორზე მოდის.

იმატა ინვესტიციების გადინების პროცესმა თურქეთიდან, რასაც მოჰყვა სამუშაო ადგილების შემცირება. ინვესტორებმა თურქეთში დაიწყეს არსებული ქონების გაყიდვა ლირებში, რითაც შეიძინეს ამერიკული დოლარი და დაიწყეს უცხოეთში მისი გატანა. ამით გაიზარდა მოთხოვნა უცხოურ ვალუტაზე, რამაც ქვეყანაში ვალუტის კურსის ზრდა გამოიწვია.

თუ სანქციების შემოღებამდე 1 აშშ დოლარი 4,79 ლირა ღირდა, 2018 წლის 13 აგვისტოს 1 აშშ დოლარის ფასი 6,95 ლირა გახდა, ანუ თურქული ლირა დაახლოებით 45%-ით გაუფასურდა (**მაკარაძე, 2018(ბ):432**).

საქმეს კიდევ უფრო ართულებს ახალი, უფრო მკაცრი ამერიკული სანქციების დაწესების ალბათობა, რის შესახებაც ვაშინგტონმა გააფრთხილა ანკარა.

ფაქტია, რომ დღესდღეობით თურქეთისა და აშშ-ის შეხედულებები მკვეთრად განსხვავდება ერთმანეთისაგან. ისინი განსხვავებულად აღიქვამენ თავიანთი ქვეყნების ადგი-

ლსა და როლს საერთაშორისო ურთიერთობებში. შესაბამისად, წლების განმავლობაში ამერიკულ-თურქულ ურთიერთობებში მრავალი პრობლემა დაგროვდა, რომელთა გადაჭრა დროში გაიწელა. კრიზისის წარმოშობის შემდეგ განვითარებულმა მოვლენებმა კი გვიჩვენა, რომ თურქულ - ამერიკულ ურთიერთობებში დაძაბულობა გრძელვადიანია და მალევე არ უნდა ველოდოთ მათ მოგვარებას.

დასკვნა

XX საუკუნის ბოლოს და XXI საუკუნის 10-იან წლებში თურქეთ-აშშ-ის ურთიერთობებში აღმავლობას დადმავლობა ენაცვლებოდა. აშშ-თან ურთიერთობა არ ვითარდებოდა თურქეთის მოლოდინის შესაბამისად. ეს არის სომხეთის, სირიის, ისრაელის, ირანის, ქურთების საკითხები, რომლებიც ყველაზე მნიშვნელოვანი და მგრძობიარე იყო ანკარისათვის.

XX საუკუნის 80-იანი წლებიდან თურქეთისა და აშშ-ის ურთიერთობაში მნიშვნელოვანი ახალი ნიშნები გამოიკვეთა. როგორც თურქეთის, ასევე აშშ-ის შიდა პოლიტიკაში მიმდინარე პროცესებმა, აგრეთვე საერთაშორისო ურთიერთობათა სისტემაში მომხდარმა ცვლილებებმა, ამ ორი ქვეყნის ურთიერთობას უაღრესად საინტერესო სახე მისცა. მართალია, ის წინა პერიოდებში არსებული ურთიერთობების ელემენტებს ეყრდნობოდა, მაგრამ თანამშრომლობის ახალი ფორმა მნიშვნელოვნად განსხვავდებოდა წინანდელისაგან.

აღსანიშნავია, რომ თურქეთი ხშირად უფრო აქტიურ და ეფექტიან პოლიტიკას ატარებდა და ზოგ საკითხთან დაკავშირებით გარკვეული უპირატესობის მოპოვებას ცდილობდა, მაგრამ, როგორც წესი, იგი ვერ იღებდა იმ მხარდაჭერას, რომელსაც ელოდა აშშ-ისაგან და, შესაბამისად, მიზნის მიღწევასაც ვერ ახერხებდა.

XX საუკუნის 90-იან წლებში, „ცივი ომის“ დამთავრებამ და პოლიტიკური რუკიდან თურქეთის უმთავრესი საფრთხის - საბჭოთა კავშირის „წასვლამ“, ანკარას მისცა რეგიონში დამოუკიდებლად მოქმედების შესაძლებლობა, რომელმაც აქტიური სახე მიიღო XXI საუკუნის დასაწყისში.

2002 წლიდან, თურქეთის რესპუბლიკამ დაიწყო მცდელობა საგარეო პოლიტიკაში დამოუკიდებელი, აქტიური, ეფექტიანი, და თანაც თავისი ქვეყნის მომავლის განმსაზღვრელი ნაბიჯების გადადგმა, რომელსაც დროდადრო ახორციელებდა კიდევ, მაგრამ ყოველთვის, როგორც წესი, იგი ექცეოდა აშშ-ის გავლენის ქვეშ.

მიუხედავად ამისა, ურთიერთობები ამ ორ ქვეყანას შორის არ იყო თავისუფალი გარკვეული სირთულეებისგან და ეს განპირობებული იყო არამარტო თავისი ობიექტური ინტერესების შეუთავსებლობით, არამედ მათი პოლიტიკური ხელმძღვანელების განსხვავებული შეხედულებითაც რეგიონსა თუ მსოფლიოში მიმდინარე პროცესებზე.

როგორ შეიძლება შევავასოთ თურქეთ-აშშ-ის დამოკიდებულება ზემოაღნიშნულის გათვალისწინებით? რა თქმა უნდა ეს ურთიერთობები ორივე მხარისათვის სასიცოცხლო ღირებულებისაა. თურქეთი დღესაც არის ახლო აღმოსავლეთის რეგიონში აშშ-ის დასაყრდენი. რეგიონი, რომელიც მეტად არასტაბ-

ილურია, მისი მეზობელი სახელმწიფოების, ნებსით თუ უნებლიეთ, მრავალგვარი სახის კონფლიქტში ჩართულობის გამო, ყოველივე ეს კი პრობლემას უქმნის მათ განვითარებას.

2016 წლის 15 ივლისს, თურქეთში სახელმწიფო გადატრიალების მცდელობის შემდეგ, ვითარება თურქეთსა და აშშ-ს შორის დაიძაბა. მათი ურთიერთობა არაერთხელ გახდა მსჯელობის საგანი.

თურქულ-ამერიკული ურთიერთობების ამჟამინდელი კრიზისი რადიკალურად განსხვავდება „ცივი ომის“ ეპოქის ვითარებისგან. მაშინ, როდესაც საბჭოთა საფრთხის გამო ორმა ქვეყანამ მალე შეძლო საერთო ენის გამონახვა, ვაშინგტონის „ქოლგის“ ქვეშ ყოფნა თურქეთის ხელისუფლებისათვის სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანი იყო. თანამედროვე ეტაპზე კი, თურქეთისათვის აშშ-თან ასეთი გამაერთიანებელი საფრთხე აღარ არსებობს და ქვეყნის სათავეშიც სხვა ტიპის პოლიტიკური ლიდერი დგას. თურქეთის დღევანდელი პოლიტიკური კურსი, წინა პერიოდისაგან განსხვავებით, ქვეყნის ინტერესებზეა ორიენტირებული.

თურქეთისა და აშშ-ის დღევანდელ ლიდერებს რიგ საკითხთან დაკავშირებით ერთმანეთისგან მკვეთრად განსხვავებული პოზიციები და შეხედულებები აქვთ. ისინი განსხვ-

ავებულად აღიქვამენ თავიანთი ქვეყნების ადგილსა და როლს საერთაშორისო ურთიერთობებში.

წლების განმავლობაში ამერიკულ-თურქულ ურთიერთობებში რიგი პრობლემა დაგროვდა, მათი გადაჭრა დროში გაიწელა. კრიზისის წარმოშობის შემდეგ განვითარებულმა მოვლენებმა კი გვიჩვენა, რომ თურქულ - ამერიკულ ურთიერთობებში დამაბულობა გრძელვადიანია და არ უნდა ველოდოთ მათ სწრაფ მოგვარებას.

თურქეთ - აშშ-ის დამაბულობი ურთიერთობები ვერ დასრულდება მხოლოდ მღვდელმსახურ ბრანსონის გათავისუფლებით. სირთულეები გაცილებით ფართო მასშტაბისაა და კომპლექსურ მიდგომას საჭიროებს.

მკვეთრად დამაბულობი ურთიერთობის ფონზე დღის წესრიგში არ დამდგარა არც თურქეთის ტერიტორიაზე მდებარე ნატოს - ინჯირლიქის სამხედრო ბაზის ფუნქციონირების საკითხი და არც ნატოდან თურქეთის გასვლის საკითხი, რაც დადებითი მოვლენაა და იძლევა იმის იმედს, რომ მომავალში სიტუაციის შემობრუნების საკმაო შანსები კიდევ არსებობს, მაგრამ დაზღვევის მიზნით, აშშ აქტიურად მუშაობს სათადარიგო გეგმაზე იმ შემთხვევისათვის, თუ თურქეთ - აშშ-ის ურთიერთობა ჩიხში შევა, ამოქმედდება ამერიკის „გეგმა ნომერი

2“, რომლითაც რუმინეთში, იორდანისა და აღმოსავლეთ ხმელთაშუა ზღვაში განლაგდება აშშ-ის სამხედრო ბაზები.

თურქეთი არაერთხელ დაემუქრა აშშ-ს, რომ ინჯირლიქის ბაზაზე წვდომას ჩამოართმევდა. სამწუხარო ისაა, რომ რასაც რ. თ. ერდოღანი აქამდე აშშ-თან მოლაპარაკების ტაქტიკად იყენებდა, ახლა ეროვნულ სენტიმენტად იქცა. თურქეთს მილიონზე მეტი ჯარისკაცი ჰყავს ნატოში და რაოდენობით აშშ-ის შემდეგ მეორე ადგილი უკავია.

თურქეთ - აშშ-ის ურთიერთობათა ისტორიაში, ასეთი დამაბული ვითარება ჯერ არ ყოფილა. რ. თ. ერდოღანის მმართველობის საწყის ეტაპზე, ვაშინგტონში ბევრს არ სჯეროდა, რომ ის თურქეთს დააშორებდა აშშ-ს, მაგრამ დღეს ამაში ეჭვი აღარავის ეპარება. ისმის ის მოსაზრებაც, რომ აშშ-ისათვის თურქეთი იმდენად მნიშვნელოვანია, რომ ერდოღანს მოთხოვნები უნდა დაუკმაყოფილონ, თუმცა იმ ადამიანების რიცხვი იზრდება, რომლებიც ფიქრობენ, რომ ერდოღანი გამომძალველივითაა - თუ მიიღებს რაც სურს, მაშინ უბრალოდ ახალ მოთხოვნებს წამოაყენებს.

თურქეთი ნაციონალური იდეოლოგიის ქვეყანაა და მის პრეზიდენტს რ. თ. ერდოღანს, არ უჭირს ამ მიმართულებით ერის გაერთიანება, განსაკუთრებით მაშინ, როცა ქვეყანაში მთელ მედიაგარემოს აკონტროლებს და ამით ცდილობს აჩვენოს აშშ-ს,

რომ მათთან საგარეო საკითხებზე განსხვავებული პოზიციები და დამოკიდებულება თურქი ერიდან არის ნაკარნახევი, რითაც ზრდის მოსახლეობაში დამოუკიდებელი საგარეო პოლიტიკის სულისკვეთებას.

ანკარის ვაშინგტონთან დისტანცირების პარალელურად იზრდება თურქეთის რუსეთზე დამოკიდებულების ხარისხი.

ისმება კითხვა - თურქეთსა და ამერიკას შორის დამაბული ურთიერთობით რუსეთი სარგებლობს? ცხადია, რუსეთი ამით სარგებლობს. პუტინი დიპლომატიას, როგორც წესი, ნულოვანი ჯამის თამაშის ჭრილში ხედავს. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ თუ ამერიკამ წააგო, ეს რუსეთისთვის მოგება იქნება. 15 წლის წინ თურქეთი ამერიკის განსაკუთრებული პარტნიორი იყო. დღეს ეს ასე აღარ არის და იმაზეც კი მიდის აქტიური დებატები, უნდა იყოს თუ არა თურქეთი ნატოს წევრი. ეს, რა თქმა უნდა, პუტინს ძალიან აძლევს ხელს.

რიტორიკით და დასავლეთთან მუდმივი დაპირისპირების ფონზე, ერდოღანს უჩნდება განცდა, რომ საგარეო პოლიტიკაში ის პუტინის თანასწორია, რომ მასაც იგივე წონა აქვს საერთაშორისო არენაზე, როგორც პუტინს.

პუტინს მსოფლიო პოლიტიკურ არენაზე გაცილებით მეტი ძალა აქვს ვიდრე ერდოღანს და რუსეთი გაცილებით ძლიერი ქვეყანაა, ვიდრე თურქეთი.

ამასთან, ნატოს ორი წევრი ქვეყნის (თურქეთი და აშშ) დაპირისპირება არ შედის კიდევ ერთი სახელმწიფოს, საქართველოს ინტერესებში. თურქეთი და აშშ საქართველოს პარტნიორი ქვეყნებია. შეერთებული შტატები საქართველოს სტრატეგიული, ხოლო თურქეთი კი ერთ-ერთი უმსხვილესი სავაჭრო პარტნიორია. რა მდგომარეობას უქმნის ანკარასა და ვაშინგტონს შორის დაპირისპირება საქართველოს? როგორ უნდა გაართვას თავი ჩვენმა ქვეყანამ შექმნილ ვითარებას?

საქართველო ორ ცეცხლს შუაა მოქცეული, თურქეთი მეზობელი, შედარებით პატარა ქვეყნების მიმართ, უფრო აგრესიული გახდა საკუთარი მოთხოვნებით. საქართველომ უნდა გააკეთოს ის, რასაც აქამდეც ძალიან დიდი წარმატებით აკეთებდა. ვაშინგტონთან ახლო ურთიერთობის გამოყენებით, თურქეთსა და რუსეთს უნდა უთხრას, რომ ამერიკასთან პარტნიორობის გამო, მათ ზოგიერთ მოთხოვნას ვერ დააკმაყოფილებს.

შესაძლოა მომავალში პრობლემები შეექმნას როგორც ნატოს აქტიურობას შავ ზღვაზე, ისე საქართველოს ნატოში გაწევრიანების ისედაც გართულებულ და დროში გაწეილი პროცესს. შესაბამისად, ეს დაპირისპირება შეიძლება უარყოფითად აისახოს საქართველოს საგარეო უსაფრთხოებაზე.

რამდენად შესაძლებელია საქართველომ თურქეთ-აშშ-ის ურთიერთობის დაძაბულობის ფონზე, შავი ზღვის რეგიონში

აშშ-ისათვის ბუფერული როლი შეასრულოს, რასაც წლების განმავლობაში თურქეთი აკეთებდა და აკეთებს.

რთულია იმის განსაზღვრა, ამ ეტაპზე რამდენადაა ამერიკის კონგრესი მზად იმისთვის, რომ საქართველოსთან სამხედრო კავშირები არსებულზე მეტად გააღრმავოს და რუსეთი გააღიზიანოს, თუმცა აშშ-დან მოსალოდნელია საქართველოს ეკონომიკური და დიპლომატიური ჩართულობის გაზრდა. აქვე უნდა ვთქვათ, რომ მთელს რეგიონში არცერთ ქვეყანას არ აქვს ისეთი რეპუტაცია და მხარდაჭერა, როგორც საქართველოს.

მიუხედავად თურქეთთან აშშ-ის დამაბულობისა, არ არის მოსალოდნელი ამერიკის მხრიდან საქართველოს ორმხრივ ურთიერთობას რაიმე ზიანი მიადგეს. ვაშინგტონის შეხედულებით, საქართველოს ირანთან დაახლოება უფრო სერიოზული საკითხი იქნება, ვიდრე თურქეთთან, განსაკუთრებით იმ შემთხვევაში, თუ საქართველო ირანის წინააღმდეგ დაწესებულ სანქციებს დაარღვევს.

თურქეთსა და აშშ-ს შორის დამაბულობის გაგრძელების შემთხვევაში, მოსალოდნელია აშშ-ის მხრიდან ახალი სახის ეკონომიკური და სამხედრო სანქციების შემოღება თურქეთის წინააღმდეგ.

თურქეთს, რომელსაც სურს იქცეს „უმაღლესი რანგის მსოფლიო ეკონომიკის“ ქვეყნად და გახდეს ლიბერალური დემოკრატიის სახელმწიფო, აუცილებლად მოუხდება აშშ-თან კავშირების გამყარება, რაც მისგან ნაწილობრივ მოითხოვს თავისი საგარეო პოლიტიკის პრიორიტეტების უფრო მკაფიო გამოკვეთასა და დაზუსტება - წარმართვას.

Relations between Turkey and the United States of America in the post „Cold War“ period (2000-2017)

Summary

The disappearance of Turkey's main threat - the Soviet Union from a political map in the 90s of XX century, gave Ankara a chance to act independently in the region, although it never refused such a strong partner as the US. Nevertheless, the relations between these two countries were not smooth due to some difficulties, and this fact was determined not only by the difference in their objective interests, but due to the controversial viewpoints of their political leaders on the ongoing processes in the region or in the world. The fundamental changes in Turkey - America relations have begun since 2002, when the „Fair and Development“ Party of the Islamic direction, led by Recep Tayyip Erdogan - the current president of the country, came to power in Turkey. According to a foreign strategy of this new political force, the author of which was the former Prime Minister of the country - Ahmet Davudoglu, Turkey was considered a powerful independent country with its own geostrategic interests.

The relations between the Republic of Turkey and the United States of America at the present stage America - Turkey relations are more important, more difficult and at the same time less predictable at the modern stage than before. Today, the uncertainty prevails in the relationship between the two countries, what is caused by the following reasons:

1. Turkey - US political views on the ways of resolving such conflicts as the Cyprus' one, as well as regulation of contradictions existing between Greece and Turkey, Turkey and Armenia;

2. Turkey has shown that it is ready not to support America in regard with the issues on Syria as well as on the war in Iraq and the Kurds' problem;

3. Turkey is trying to implement a foreign policy independent from Washington. Nevertheless, the United States and Turkey have common interests on some issues. In general, the Turkish-US cooperation is based on the following:

1. It should become a restraining force of the Russian and Iranian geopolitical ambitions in the region, what is unanimously recognized by the Turkish elite;

2. Ankara is interested to participate in the development of the European defense system. It strives to become a full-fledged member of the EU, and the US greatly supports its willingness;

3. 80 percent of Turkey's military arsenal is the US-made weapon, what indicates close cooperation between these countries;

4. Using the advantages of the cooperation with the US, Turkey is trying to ensure such a successful project as „Baku-Ceyhan“; at the same time it strives to increase its influence on the Black - Caspian Seas region, which is quite rich in energy deposits;

5. Turkey is ready to establish the US missile defense system on its territory, as it could not only provide additional resources for the country and increase its military security, but strengthen its significance in the region as well.

Assessing Turkish-American relations, it would be better to use the term „strategic partnership“. For example, since 2002 Turkey has been trying to pursue a „zero problem with neighbors“ policy and in this context, friendly steps were taken with regard to economic cooperation with Syria and Iran, with which America does not have friendly relations. These steps do not exclude a strategic partnership,

but in 2003 Turkey did not allow the American armed forces to use Turkish military bases for the war with Iraq, what contradicts the basic principle of „strategic partnership“. After this fact, the Americans have not mentioned the „strategic partnership“ for a long time. And after the warming in relations, American politicians began using this term again. On November 5, 2007 the then President of the United States - George Walker Bush mentioned this term again during the visit of the Prime Minister of Turkey, Recep Tayyip Erdogan in the United States.

So, where was the borderline in the Turkish-American relations in the end of the XXI century? First of all, let's consider the most urgent issues. The terrorist act of September 11, 2001 against the United States has had a strong influence on the Turkish nation. Shortly after the terrorist attack, the Prime Minister Bullen Egevia attended the meeting in the US embassy and expressed his condolences to the American people, but a month later, on October 7, 2001 the American and NATO military forces launched a war against al-Qaeda and Taliban in Afghanistan, and on March 20, 2003 they attacked Iraq, assuming there the existence of the mass destruction weapons. On February 15, 2002 Turkey sent its troops to the capital of Afghanistan, Kabul, but refused to take over the leadership of the NATO Armed Forces without any financial guarantees. The US plans to extend an anti-terrorist military campaign outside Afghanistan, outlined new contours in Ankara's strategic partnership. There was a serious disagreement between Ankara and Washington regarding Iraq. Turkey was particularly opposed to conducting offensive operations against this state and expressed fear that this would cause discontent in Turkey itself.

The officials in Ankara thought it would be difficult to deny the United States to use the Turkish air bases to overthrow Saddam Hussein's regime in Iraq. In their opinion, only close cooperation with the United States would give Ankara the possibility to resist the formation of the Kurdish state or any autonomous entity in the post-war Iraq. These events have shaped the Turkish people against the United States. The information provided by Iraq was interpreted by Turks as an attack of the American Armed Forces against the Muslims. At the next stage of the „Cold War“, one of the main reasons for strained relations between the US and Turkey is still considered the sultan's recognition of the Armenian genocide. In due time, the US Congress of International Relations adopted a resolution condemning the fact of the mass extermination of Armenians by the Turks in the beginning of XX century, although, under the influence of the administration, such a resolution was removed from the agenda of the Congress. Despite this, the official Ankara strongly reacted to the Committee's decision, and it immediately invited for consultation his ambassador from the United States. It should be noted that Turkey has taken a similar step in 2007, when the Congress Committee adopted the so-called „Armenian Resolution“ (in 1974 and 1985 the attempts were made to decide on the genocide, however, to no avail). Although, the ambassador soon returned to Washington, the relationship between the two countries significantly cooled and the US rating in Turkey fell sharply, what was confirmed by the sociological surveys carried out to reveal the foreign policy sympathy of the country?

In particular, at the end of January 2001 the Turkish newspaper „Jumhuriyet“ published the results of a survey conducted by Ankara University sociologists, according to which only 9.9 percent of respondents preferred a rapprochement with the US.

The issue of recognition of the Armenian genocide by the US is periodically aimed at „intimidating“ Ankara. „Let no one think that Turkey will frightenly take such steps in which it is not sure“, said Turkish Foreign Minister Akhmed Davudoglu after the meeting with the US First Deputy Secretary of State, James Steinberg in Munich. In his words, the resolution, adopted by the Congress Committee, does not meet the interests of Turkey, nor Armenia, nor the United States, and it only inflicts damage instead of making profit.

With the ultimate recognition of genocide, Washington would lose a significant partner in the face of Turkey. Everybody expected that the US President B. Obama used the word „genocide“ on the 95th Anniversary of the Armenian Genocide, but he did not. Thus, he "angered" the Armenians, but expressed his readiness to „reconcile“ with Turkey.

Another reason for disagreement between Turkey and the US is Israel. After Turkey joined NATO in 1952, the close relations between Ankara and Tel Aviv were established. Together with other countries Israel became one of the main suppliers of arms for Turkey.

By the beginning of XXI century Turkey was the second closest state to Israel after the United States. Despite the traditional alliance, the relations between the two states have dramatically cooled. The relations worsened in 2008, when Israel attacked the Gaza Strip, killing about 1400 Palestinians. For this reason, Recep Tayyip Erdogan appealed to the Prime Minister of Israel, Shimon Peres on Davos World Economic Forum with the following words: „You, the Jews, know how to kill people“. Turkey threatened Israel that in the case it continues the war campaign in the Gaza Strip, Ankara would take appropriate measures. As a result of the US involvement, Israel suspended the war campaign and tension between Ankara and Tel Aviv was eased at that stage.

In early October 2009 Ankara did not allow Israel to take part in the NATO military trainings on the territory of Turkey. The Prime Minister of that time R.T. Erdogan reported that this step was taken as a result of public opinion, according to which the population of Turkey does not approve the actions of Tel Aviv in the Gaza Strip, although, some experts explain Erdogan's decision by other causes and suggests that the step, made by Erdogan, may indicate a significant geopolitical change in the Middle East.

The tension between Turkey and Israel reached the peak on May 31, 2010, when Israel attacked a ship sailing under the flag of Turkey and carrying a humanitarian aid in Palestine. Israel explained that it was made for self-defense purposes. Nine Turkish citizens were killed as a result of the attack. Ankara requested an international investigation into the incident, but it understood that the US would not take any concrete steps to „punish“ Israel. In this regard, the former Foreign Minister of Turkey, Akhmed Davudoglu said: „Psychologically Israel's attack is similar to the terrorist act of September 11 in Turkey. We will not be silent. Turkey is not happy with American actions“. The third source of tension between the US and Turkey represents the Iranian issue. Washington believes that the diplomatic means to stop Iran are not yet exhausted, and it tries to find a common language. However, it hinders Turkey, which is trying to maintain good relations with Iran and solve all problems. According to R.T. Erdogan announcement, „diplomacy, diplomacy and only diplomacy can solve the Iranian problem“.

The US was extremely irritated by Turkey's support for Iran's nuclear program. It can be said that at that moment Ankara became a diplomatic ally of the Islamic dictatorship of Tehran. Turkey and Iran have sought to regain the nuclear energy exchange plan, which was outlined by the Obama administration in 2009. Being a non-

permanent member of the UN Security Council, Turkey obviously caused the West's dissatisfaction by refusing to impose additional sanctions for Iran in March 2010. It is noteworthy that during his visit to Iran in 2010 Turkey's President, Recep Tayyip Erdogan blamed the West for „double standards“ and unfair attitude towards Iran, and stated that „the rumors of the Iranian military nuclear program are unreasonable and may not be true“. It should be said that such a Turkish position was a surprise to the West. The current course of Ankara enables Iran to be more resistant to economic pressure and promotes the strengthening of Iranian influence in the region, which, from a strategic point of view, may be the most erroneous calculation from the Turkish side. Nevertheless, the competition between Sunni Turkey and Shiite Iran can become acute and open due to the current situation in the Middle East.

Despite the number of disagreements between Turkey and the United States, the economic partnership is developing between them. Being one of the countries with the largest economy in Eastern Europe and the Middle East, Turkey takes the 17th place in the world and 6th - in Europe. Nevertheless, both the lack of investments and trade relations cannot change the fact that the Republic of Turkey is a country of political and strategic importance in the eyes of American politicians. In most cases, the US does not notice an economic growth in the light industry of the Republic of Turkey. This contributes to the political variation between the two countries. Although the short-term investment and commercial growth are not easy to achieve, both sides are trying to make economic cooperation more important and noteworthy.

Despite the fact that international business and investments have declined due to the global economic crisis, the free business has increased revenues 11 times for the last 15 years, while at the same

period the investments outside the borders have been increased 10 times. Although the US is the largest foreign investor in the world with \$ 3.9 trillion, Turkey's share of this amount is quite a small indicator - just 5.7 billion dollars. About half of these investments have been carried out in recent years, when Turkey pursued a policy related to the establishment of political stability in the country. The Turkish investments are relatively small (supposedly less than \$ 2 billion) in the United States, but we should not forget that Turkey has not been an exporting country for the last time.

In the trade field it has increased by 25 times since 1980, and by 2010 it reached \$ 300 billion. Since August 2011 Turkey has been the 6th largest business partner in Europe. Competing markets like the OECD (Organization for Economic Cooperation and Development), Europe and the USA have 65 percent of Turkey's total exports. European and US-like competitors have 65 percent of total exports from Turkey. Bilateral trade relations between the United States and Turkey somewhat intensified in 1985 and in 2007 increased only 7 times. Such an increase is certainly a low indicator. In 2007 the bilateral trade relations amounted to 12,226 billion dollars. The United States is the 7th largest export and 5th largest import market for Turkey. The US market holds only 3,9% of Turkey's export, and 4,8% of import. The Turkey's share in the US market is very significant. The open and diverse economy of Turkey contributes to the development of major national activities necessary for strong democracy. Turkey, with a relatively developed economy, can be a model for countries in the region both economically and politically.

Such a position of Turkey makes it a „major economic partner“ for the US.

In 2009 US President Barack Obama and Turkey President Abdullah Gül came to an agreement that a strong and intense economic cooperation is required for the further strengthening of strategic economic partnership between the two countries. Turkey and the US also pay great attention to cooperation in the field of power engineering, which includes both electricity and renewable sources. In addition, the parties do not exclude a commercial cooperation in the field of nuclear energy development. During the negotiations Turkey and the US agreed to be actively engaged in economic projects in North Africa and Eurasia regions.

Turkey is a potentially growing market for US businessmen. In its turn, the US is the largest market for Turkey. Since Turkey is located at the crossroads of Europe and Asia and it has good economic relations with its neighbors, it is an important partner for the United States in the Middle East, North Africa and Central Asian markets. Together with the US, Turkey can help North African countries to revive their economy. The US recognizes the importance of strengthening economic ties with Turkey and wants to bring it to such a level of cooperation that has long existed between the two countries in the military and political spheres.

As President B. Obama noted in his speech to the Turkish parliament in 2009, „Turkey is the most important part of Europe and the most significant ally of the United States. Turkey and the United States should stick together to overcome the challenges existing in the world today“, but sometimes there is a period when the relationships between Turkey and the United States become particularly difficult. In this regard, it should be noted that the period of uncertainty between the two countries began after a coup attempt on July 15, 2016 in Turkey. The White House responded to the events occurred on July 15, 2016 in Turkey, according to which

US President Barack Obama and Secretary of State John Kerry came to an agreement that all the parties in Turkey have to support the democratically elected government to avoid violence and bloodshed. The US Secretary of State underscored that his State Department would pay attention to those citizens of the United States who stay in Turkey. Together with the others General Bekir Erjan Van - the head of the NATO airbase „Injirlik“ in Turkey, was accused of participating in a military coup in Turkey. The mentioned airbase was used by the USA and the allies to carry out air strikes in Syria and Iraq.

The blocking of the „Injirlik“ base caused a lot of discontent and resentment in Washington. In this regard, it is interesting to note the interview from „The Voice of America“, given by US Deputy Assistant Secretary of State and US ex-Ambassador to Azerbaijan Matthew Bryza, in which he said that „the United States fully supports the democratically elected civilian government of Turkey“ – this was the first reaction of the White House to events taking place in Turkey.

After the revolt, the Turkish government demanded an extradition of Gülen. President Erdogan released a statement saying that any country that would support Gülen, is Turkey's enemy. If such a fight continues, the most pessimistic forecasts for the Turkish-American relations are expected. Not so long ago, the NATO summit considered how to protect Turkey (according to Article 5) from the „Islamic State“, and today the NATO member, Turkey restricts the military operations to NATO countries, including the United States, with the base of „Injirlik“.

The US does not intend to give Petella Gülen to the Turkish side. A magazine „The Wall Street“ writes that the official Ankara could not provide enough evidence on the organization of Guillen's involvement to the attempted coup and, therefore, failed to persuade

the American side to extradite Gülen. The new US president Donald Trump stated that the leader of Turkey should protect the rule of law and the standards of Western justice. Speaking about the events in Turkey in the interview with The New York Times, he said that he appreciates Erdogan's actions: „I highly appreciate Erdogan's actions. He has managed to stop the coup attempt. Some say it was a staged performance, but I do not think so“, noted Trump.

Rex Tillerson, the newly elected US Secretary of State, announced that „the US would like to resume relations with Turkey's President Recep Tayyip Erdogan. Turkey is our oldest NATO member country. The USA's least activity in the region has forced Turkey to turn toward Russia. Russia is not a permanent partner of Turkey and we have to prove that America is the only ally of Turkey“. Compared to Russia, the US has the largest military-strategic access to the region.

On May 16, 2017 the meeting of President R. T. Erdogan and President Trump took place in the White House, where the US president pointed out: „We have always had good relations with Turkey and we are going to continue them in the future“. Ultimately, the Erdogan government occurred in such a situation where, on the one hand, straining relations with Russia did not bring significant dividends to any direction, and, on the other hand, the confrontation with the West reached its peak.

It is interesting to know how the current political course of Turkey affects its relations with the US? Erdogan's foreign policy for the last 2-3 years has questioned Turkey and the US partnership. And today, when the relations with Russia warmed again, Turkey's policy towards Russia will primarily depend on the US's cooperation with Ankara. We believe that the stable relations with the US will not cause desire in Turkey to seek an alliance in Russia. In the Middle East issue, related to the Syrian problem, Turkey

has become an unintentional participant of the game of great states - on the one hand, America, and on the other hand, Russia. The US's recent bombings in Syria led the Turkish position to the side of America. It can be said that Turkey takes up a vacillating position in the above mentioned issue. However, in the Syrian war Turkey has its own interests, due to the Kurds' problems, which are one of the components of Ankara's new course.

Turkey could not gather around itself and led any Turkish territorial states. It could neither become the leader of the Islamic world, nor accelerate its entry into the EU. More successfully, it managed to use the problem of refugee in the relations with the NATO, although, there is still a lot to do and not everything is clear.

If Turkey wants to become a country with the „first rank world economy“ and a liberal democracy, it should strengthen the relations with the US, which would partly require changes in priorities of its foreign policy and an establishment of a certain distance with the Muslim world.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ბატიაშვილი, 2000 - ბატიაშვილი ზ., თურქეთის შეიარაღებული ძალები, თბილისი;
2. ბატიაშვილი, 2018 - ბატიაშვილი ზ., აშშ - თურქეთის დაძაბული ურთიერთობები - საქართველოსთვის მოსალოდნელი საფრთხეები და გამოწვევები. უსაფრთხოების მიმოხილვა. საქართველოს სტრატეგიისა და საერთაშორისო ურთიერთობების კვლევის ფონდი. თბილისი;
3. ბატიაშვილი, 2019 - ბატიაშვილი ზ., ახლო აღმოსავლეთში შექმნილი სიტუაცია საკუთარ თავში შეიცავს საფრთხეს, პატარა რიგითი ინციდენტი დიდ კონფრონტაციაში შეიძლება გადაიზარდოს. www.interpressnews.ge. 24.01.2019.
4. გრიგალაშვილი, 2009 - გრიგალაშვილი ს., თურქეთი თანამედროვე რეგიონალურ პოლიტიკაში, თბილისი;
5. კუპრეიშვილი, 2016 - კუპრეიშვილი თ., დასავლეთის სახელმწიფოთა ახლოაღმოსავლური პოლიტიკა. დისერტაცია, თბილისი;
6. რონდელი, 2006 - რონდელი ა., საერთაშორისო ურთიერთობები, მესამე განახლებული გამოცემა, თბილისი;
7. რუბინი, 2019 - რუბინი მ., ამერიკა-თურქეთის დაპირისპირების გამო საქართველო ორ ცეცხლს შორისაა მოქცეული. www.amerikishkma.com/a/interview-with-michael-rubin/4753-234.html. 22 იანვარი, 2019

8. მაკარაძე, 2019 - მაკარაძე ე., თურქეთის ისტორია - 1918-2018 წლები (სალექციო ჩანაწერები), თბილისი;
9. მაკარაძე, 2017 - მაკარაძე ე., მაკარაძე ბ., თურქეთის რესპუბლიკისა და ამერიკის შეერთებული შტატების ურთიერთობები „ცივი ომის“ შემდგომ პერიოდში. კრებული აღმოსავლეთმცოდნეობა, ტ.VI, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა. თბილისი;
10. მაკარაძე, 2017(ა) - მაკარაძე ე., მაკარაძე ბ., თურქეთ-აშშ-ის ურთიერთობები 2002-2017 წლებში. გ. წერეთლის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტი. შრომების კრებული - „ახლო აღმოსავლეთი და საქართველო“, ტ. X. გამომცემლობა „ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი“, თბილისი;
11. მაკარაძე, 2017(ბ) - მაკარაძე ბ., აშშ და თურქეთის ურთიერთობები ჯ. ბუშის ადმინისტრაციის მმართველობის დროს (1989-1993). თანამედროვე ახლო აღმოსავლეთი, ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის, გ. წერეთლის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტი, თბილისი;
12. მაკარაძე, 2018(ა) - მაკარაძე ე., მაკარაძე ბ., თურქეთ - ამერიკის ძირითადი ასპექტები თანამედროვე ეტაპზე. კრებული აღმოსავლეთმცოდნეობა, ტ.VII, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა. თბილისი;

13. მაკარაძე, 2018(ბ) - მაკარაძე ე., მაკარაძე ბ., თურქეთ-ამერიკის ძირითადი პრობლემები დღეს (ინგლისურ ენაზე). გ. წერეთლის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტი. შრომების კრებული - „ახლო აღმოსავლეთი და საქართველო“, ტ. XI. გამომცემლობა, „ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი“, თბილისი;
14. მანჩხაშვილი, 2014 - თურქეთის საგარეო პოლიტიკა 1990 – 2008, წიგნი თურქულიდან თარგმნა და გამოსაცემად მოამზადა მ. მანჩხაშვილმა, თბილისი;
15. მაჩიტბე, 2003 - მაჩიტბე ელ., ამერიკა-თურქეთის ურთიერთობის ისტორიიდან, ამერიკის შესწავლის საკითხები (ამერიკის შესწავლის საქართველოს ასოციაცია), თსუ გამომცემლობა, თბილისი;
16. მაჩიტბე, 2005(ა) - მაჩიტბე ელ., 1980-იანი წლების თურქეთი და აშშ (ამერიკის შესწავლის საქართველოს ასოციაცია), ამერიკის შესწავლის საკითხები III. თსუ გამომცემლობა, თბილისი;
17. მაჩიტბე, 2005(ბ) - მაჩიტბე ელ., „ოქროს ხანა“ ამერიკა - თურქეთის ურთიერთობის ისტორიაში (ამერიკის შესწავლის საქართველოს ასოციაცია), რონალდ რეიგანი და 1980 - იანი წლების ამერიკა. თსუ გამომცემლობა, თბილისი;
18. მენტეშაშვილი, 2002 - მენტეშაშვილი ზ., ახლო და შუა აღმოსავლეთი XX საუკუნის 90-იან წლებში, ახლო და შუა აღმო-

- სავლეთი (ისტორია და თანამედროვეობა), ტ. I. თსუ გამომცემლობა, თბილისი;
19. ერდოღანის და ტრამპის შეხვედრა დასრულდა, 17 მაისი, 2017.<https://imedinews.ge/ge/msofli/13037/erdoganis-da-trampis-shekh-vedra-dasrulda>;
  20. ოზამა, 2010 - ოზამა ბ., ბარაკ ოზამას საგარეო პოლიტიკა - „ჭკვიანი ძალა“ თუ იდეალიზმი, <http://nasrashvili.blogspot.com/2010/06/blog-post.html>;
  21. რექს ტილერსონმა სენატში საგარეო პოლიტიკის კითხვებს უპასუხა, <http://www.trt.net.tr/georgian/msofli/2017/01/12/rek-s-tilersonma-senatsshi-sagareo-politikis-kit-xvebs-upasuxa-649606>;
  22. სანიკიძე, ალასანია, გელოვანი, 2011 - სანიკიძე გ., ალასანია გ., გელოვანი ნ., ახლო აღმოსავლეთის ისტორია - და მისი ურთიერთობები სამხრეთ კავკასიასთან (XIXს.-XXIს.-ის დასაწყისი), თბილისი;
  23. სვანიძე, 2007 - სვანიძე მ., თურქეთის ისტორია (1299 – 2000), თბილისი;
  24. ხოზრევანიძე, 2019 - ხოზრევანიძე ლ., თურქეთის საგარეო პოლიტიკის ასპექტები, თბილისი;
  25. ჯენტლესონი, 2015 - ჯენტლესონი ბ, ამერიკის საგარეო პოლიტიკა - არჩევნის დინამიკა XXI საუკუნეში, თბილისი;

26. Arı, 2013 - Arı T., Uluslararası İlişkiler Teorileri, (Çatışma, Hegemonya, İşbirliği), 8. Baskı, MKM yayıncılık, Bursa;
27. Atallı, 2009 - Atallı, J., A.“A Brief History of the Future: A Braveand Controversial Look at theTwenty-First Century”, Internationalbest seller, Brilliantand Provocative-Henry Kissinger, arcadepublishing, New York;
28. Atatürk, 1992 - Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurulu, Türkçe Sözlük, Cilt:1, Milliyet Yayınları, stanbul;
29. Ate , 2014 - Ate , D., Uluslararası Sistem, Uluslararası Sisteme Giri , stanbul, Küre Yayınları;
30. Aydın, 2016 - Aydın, A., Bakıncak, E., Uluslararası Güç Dengesi ve ki Kutupluluk Arasındaki li ki, C.Ü. ktisadı ve dari Bililer Dergisi, 17 (1);
31. Acmaoglu, 1984 - Acmaoglu, F. 20 Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980, Is bankasi kültür yayirlari, Istanbul;
32. Bal, 2004 - Bal, ., Türkiye- Ermenistan li kileri, dris Bal (ed), 21.Yüzyılda Türk Dı Politikası, Nobel Yayın Da ıtım, Ankara;
33. Bağci, 2008 - Bağci H. Ertem, „Türkiye Dış Politikasında 1950'il yillar, ODTU yayınlar, 3 bölüm, Ankara;
34. Bilge, 1966 - Bilge, S.,Milletlerarası Politika, (A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi) Ankara;
35. Bbaskin Oran, 2010 - Editör: Bbaskin Oran, Türk Dış Politikasi, cilt II. 1980-2001, Istanbul;

36. Bbaskin Oran, 2013 - Editör: Bbaskin Oran, Türk Diş Politikasi, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (cilt III. 2001-2012), Bölüm Yazarlari: (Ali Dayiođlu, Baskin Oran, Funda Keskin Ata, Ilhan Uzgel, Kudret Özesay, Mitat Çelikpala, Mithat Sancar, Mustafa Aydin, Nuri Yeşilyurt, Samim Akgönül, Sanem Baykal, Seyfettin Gürsel, Tuđrul Arat, Ünal Ünsal), İstanbul;
37. Bernard L, 2004 - Bernard Lewis, The Emergence of Modern Turkey, New. York;
38. Brzejinski, 2004 – Brzezinski ZB., The chois: Global Domination or Global Leadership. New York;
39. Gündüz, 2007 - Gündüz, Ş. „Yasayan Dünya Dinleri“, Diyanet İşleri Bakanliđı Yayiolari, N°680, Ankara;
40. Bzejinski, 2005 – Bzejinski Zb. „ Büyük Satranç Tahtasi“, Amerika'nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik Gereklilikleri. Istambul;
41. Davutođlu, 2012 - Davutođlu A., Principles of Turkish Foreign Policy and Regional Political Structuring, SAM Vision Papers (No. 3, April);
42. Davuto lu, 2014 - Davutođlu A., Stratejik Derinlik, İstanbul, Ticaret Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Görevlisi liberal düşünce Yıl 19, Sayı 75;

43. Denk, 2000 - Denk, N. 21.nci Yüzyıla Girerken Türkiye'nin Jeopolitik Durumu ve Jeostratejik Öneminin Yeniden Belirlenmesi, Harp Akademisi Yayını;
44. Ercan, 2007 - Ercan, M., Ayata, A., So uk Sava Sonrasında Ortaya Çıkan Bölgesel Sorunlar Ba lamında Türkiye-ABD li kilerinin Kazandı ı yeni Boyutlar, Bilge Dergisi, Atatürk Kültür Merkezi, Dil ve Tarih Yüksek Okulu, (15)/2.;
45. Ertem, 2009 - Ertem, D. „Truman Doctrine and Marshall Planin Türkiye – USA Relations“, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Billimler Enstetüsü Dergesi. cit 2. N°21, Haziran;
46. Uzgel İlhan, 2001 - Uzgel İ., „ABD ve NATO'yla İlişkiler“, Baskın Oran (der.) Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt II: 1980-2001, İletişim, Ankara;
47. Uslu, 2000 - Uslu, N., 1947'den Günümüze Türk-Amerikan li kilerin Genel Portresi, Avrasya Dünyası, ABD özel, 6. Cilt, N: 2, ASAM Yayınları, Ankara;
48. Uzer, 2013 - Uzer, U., XXI Yüzyılda Tek Kutupluluk Tartı maları, Bilge Strateji, 5(8).;
49. Uzgel, 2002 - Uzgel, ., “ABD ve NATO'yla li kiler”, Baskın Oran (Ed), Türk Dı Politikası Kurtulu Sava ından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt II:1980-2001, stanbul: leti im Yayınları;
50. Sönmezo lu, 2000 - Sönmezo lu F., Uluslararası Politika ve Dı Politika Analizi, stanbul, Filiz Kitabevi yayınları;

51. Sönmezoğlu, 2006 - Sönmezoğlu F., II. Dünya Savşından Günümüze Türk Dış politikası, İstanbul, Der Yayınları;
52. Çağrı,2003 - Çağrı E., „ABD'nin Orta Asya Politikası ve 11 Eylül Sonrası Yeni Açılımları“;
53. Obama, 2009 - Obama Dönemi Türk-Amerika İlişkileri, Seta Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, Seta Analiz, sayı 8, Nisan, yayın hakları mahfuzdur, İstanbul;
54. Özel, Yılmaz ve Akyüz, 2011- Özel, Yılmaz ve Akyüz, Turkish - American Relations for a New Era: A Turkish Perspective,Istanbul;
55. Türkiye Tarihi, 2005 - № 5, Bugünkü Türkiye(1980-2003), İstanbul;
56. Toklu, 2006 - Toklu, V.,uluslararası İlişkiler, maj Yayınevi, Ankara;
57. Turan, 2016 - Turan, K., 2015 Yılından ABD'nin Ortadoğu Politikası, Stratejik Devirlikte Savrula-Türk Dış Politikası, (ed: Özdağ, Ü., Demirağ, Y.,) Kripto yayınevi, Ankara;
58. TUIÇ, 2009 - TUIÇ AKADEMİ – Türkiye Uluslararası İlişkiler Çalışmaları - [https:// tuicizmiryazbulusmasi. blogspot. com/ 2009/07/ akademi- hususunda- yaklasmlar.html](https://tuicizmiryazbulusmasi.blogspot.com/2009/07/akademi-hususunda-yaklasmlar.html);
59. Türkman, 2007 - Türkman, S. „ABD ortadoğu ve Türkiye“. sale yayın dağıtım. Ankara;
60. Şuhnaz, 2011 - Şuhnaz Yılmaz Özbağcı, „Türkiye ve Batı Dünya Yası“, XXI. Yüzyılda Türkiye'nin Bölgesel Dış Politika Uygulamaları, İstanbul;

61. Makaradze, 2018 - Makaradze E., Makaradze B., The Relations between the Republic of Turkey and the United States of America at the Present Stage. Journal of International Relations and Foreign Policy. June 2018, Vol. 6, No. 1, ISSN: 2333-5866 (Print), 2333-5874 (Online);
62. Maersheimer, 1990 - Maersheimer, J., Backtothe Future: nstability in Europe After the ColdWar”, nternational Security, 15 (1);
63. Nasul, 2000 - Nasul Uslu. „ 1947'den günümüze Türk – Amerikan ilişkilerin genel portresi “, Avrasya dösiyasi. cilt 6. №2, ASAM yayinlari, Ankara;
64. Kaya, 2017 - Kaya, F., Co rafi Potansiyelleri Temelinde Türkiye Jeopoliti i ve Dünya Siyasetindeki Yeri, A rı brahim Çeçen Üniversitesi Siyasal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Ulusal Hakemli dergi, Ekim 3/2.;
65. Köni, 2003 - Köni, H., Yeni Hegemonya ve Türkiye, Asam yayinlari, Ankara;
66. Küçük ahin, 2007 - Küçük ahin, A., Akkan, T., De i en Güvenlik Algılamaları I ı nda Tehdit ve Asimetrik Tehdit, Güvenlik Stratejileri Dergisi, Yıl:3, Sayı: 5, Haziran;
67. Kulo lu, 2003 - Kulo lu, A., So uk Sava Sonrası Bozulan Dengeler Irak Krizi ve Bölgesel stikrar Arayı ları, Stratejik Analizi, Asam Yayinlari, No: 44, Aralık;

68. Kürkçüo lu, 1980 - Kürkçüo lu, Ö., Dı Politika Nedir? Türkiye'nin Dünü ve Bugünü, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 35, N: 1, Ankara;
69. Ça rı, 2004 - Ça rı,E,. Türkiye-ABD li kilerinin Mantıksal Çerçevesi, dris Bal (ed), 21.Yüzyılda Türk Dı Politikası, Ankara: Nobel Yayın Da ıtım;
70. Halford, 1962 - Halford J. M.,DemocraticIdealsandReality, New York, Norton;
71. Paul, 2004 - Paul, T. V.,Balance of Power Theoryand Practice 21st Century, Stanford UniversityPress, Londra;
72. Waltz, 1993 - Waltz, K. N., The emergingstructure of international politics, nternational security, 18.;
73. Т. Атаёв, 1973 - Атаёв Т., США, НАТО И ТУРЦИЯ, Москва;
74. Гасратян, Орешкова, Петросян, 1983 - Гасратян М. А., Орешкова С. Ф., Петросян Ю. А. Очерки истории Турции. Москва;
75. Киреев, 2007 - Киреев Н. Г., История Турции XX век, Москва;
76. ТУРЦИЯ XX ВЕК, 2002 - (сборник обзоров), Москва;
77. http://www.stradigma.com.turkce/kasim2003/vizyon_sayi_10pdf;
78. [http://www.jimmycarterlibrary.org/documnets/speeches/su80jec.phtml.](http://www.jimmycarterlibrary.org/documnets/speeches/su80jec.phtml)
79. <http://www.Census.gov/ compendia/ statab/2012/tables/ 12s1296.pdf> (Erişim: Kasim 2011);

80. <http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2011/November/tradoc-148368.pdf> (Eriřim: Kasim 2011);
81. [http:// www. ekonomi. gov. tr/upload/ AB3A4280-D8D3-8566-45206F45BBCC409C/ eko06. xls](http://www.ekonomi.gov.tr/upload/AB3A4280-D8D3-8566-45206F45BBCC409C/eko06.xls) ve [http:// www. ekonomi. gov.tr/ uplod/ AB416E2E-D8D3-8566-4520 CBA68933A272/eko07. xls](http://www.ekonomi.gov.tr/uplod/AB416E2E-D8D3-8566-4520CBA68933A272/eko07.xls) (Eriřim: Kasim 2011).
82. [http://thezeitgeistmovement.se/files/Books/Brzezinski The_Grand_Chessboard.pdf](http://thezeitgeistmovement.se/files/Books/Brzezinski_The_Grand_Chessboard.pdf).